

Araştırma Makalesi / Research Article

Liberal Uluslararası Ticaret Politikaları Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme: Son Yüzyılında Osmanlı Devleti

Zelha ALTINKAYA¹

Makale Gönderim Tarihi: 13 Mart 2022

Makale Kabul Tarihi: 14 Eylül 2022

Öz

Bu makalede, son yıllarda yayınlanan veriler ışığında, hakimiyetinin son yüzyılında, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı, dış ticaret politikaları, özellikle de gümrük vergi oranları, dünyanın farklı bölgelerindeki ülkelerin uyguladığı politikaları ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir. Araştırma, tarihi vaka çalışmasına dayanmaktadır. Araştırma sonucunda, hiçbir ülkenin, hatta, klasik iktisat dış ticaret politikalarının baş savunucusu İngiltere'nin bile gümrük vergisi oranlarını, Osmanlı devletinin uyguladığı seviyeye indirmedeği tespit edilmiştir. Bu, Osmanlı Devletinin, kuruluş yıllarından genişleme aracı olarak kullanılan dış ticaret politikaları, son dönemde ödemeler dengesine ve ekonomisine zarar veren politikalar haline geldiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: dış ticaret, tarife, Osmanlı, İngiltere, Fransa, Almanya, 19. yüzyıl, küresel ekonomi, liberalism, merkantilizm

Jel Kodu: F10, F13, F14

¹ Doç. Dr., Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, zelha.altinkaya@yalova.edu.tr, ORCID: 0000 E-- 000269647182

An Evaluation on the Application of the Liberal International Trade Policies Ottoman Empire in Its Last Century

Abstract

In this article, the foreign trade policies, implemented by the Ottoman State in the 19th century, are re-evaluated in comparison with the policies implemented by countries in the world. The research is based on the historical case study analysis. This article demonstrates that no country, not even the U.K., has reduced the tariffs to the level applied by the Ottoman State. The foreign trade policies of the Ottoman State, which were used as a means of expansion from the foundation years, have become policies that harm the balance of payments and the economy in the last period.

Keywords: foreign trade, tariff, Ottoman, France, Germany, U.K., 19.century, liberalism, mercantilism,

Jell Code: F10,F13, F14,

1. Giriş

Osmanlı Devletinin, 19. Yüzyılda izlediği uluslararası ticaret politikaları, çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Ancak, bu araştırmalarda, Osmanlı Devleti'nin ilişkide olduğu devletlerin ekonomik yapıları hakkında bilgi verilmiş olsa da, 19. Yüzyıldaki Osmanlı devleti çok düşük oranlı, gümrük vergisi (tarife) politikası uygularken, diğer ülkelerin ne tür bir uluslararası ticaret politikası izlediği ve bu politikaların etkilerinin neler olduğuna ilişkin araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle, bu makalede, bu boşluğun doldurulması amaçlanmaktadır. Özellikle de, son yıllarda elde edilmiş, yeni bulgular ışığında 19. yüzyılda dünya ekonomisinde öne çıkan dış ticaret politikaları ile, bu politikaların, Osmanlı Devleti'nin dış ticaret politikaları ve ekonomisi üzerine etkileri değerlendirilmektedir. Bu makale, Osmanlı Devleti'nin liberal politikalar izlediği dönemde, dünyanın farklı ülkelerinde özellikle Avrupa ülkeleri başta olmak üzere Latin Amerika, Çin ve diğer ülkelerin politika sonuçlarına izlenen dış ticaret politikalarını ortaya koymaktadır. karşılaştırmalı analizini ve bunun 19. yüzyılda uygulanan dış ticaret politikaların değerlendirilmesi, 21. Yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti'nde ve diğer gelişmekte olan ülkelerde uygulanması gereken politikalara yönelik katkı sağlayacaktır. Bu bölümden sonra, uluslararası ticaret teorileri ve politikaları kısaca gözden geçirildikten sonra, 19. yüzyılda dünya ekonomisinin önde gelen ülkelerinde uygulanan dış ticaret politikaları, Osmanlı devletini uyguladığı dış ticaret politikaları karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir.

2. Literatürde Uluslararası Ticaret Teorileri

Ortaçağın, göreceli olarak tarıma dayalı, temel ürünlerin üretildiği dönem sonrasında, coğrafi keşiflerle, yeni kıtaların, yeni toprakların keşfedildiği dönemle birlikte, özellikle 17.yüzyılın başından itibaren, ekonomik düşünce sisteminde yeni tartışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle, Avrupa ekonomik düşüncesi ve ulusal ekonomi politikası tarihinde, 1500'den 1800'e uzanan dönem merkantilist dönem olarak tanımlanmaktadır. Merkantilizmin temel bakış açısı, devletin düzenleyici gücüne dayanmaktadır. Mercantilism, kökleri ortaçağa incen, bir ekonomi düşünce sistemi, toplum kavramlaşması, ekonomi politikaları sistemi olarak tanımlanmaktadır(Heckscher, 1931). Bu dönemde, dış ticaret en stratejik değişken olmak üzere devlet, üretim faktörleri arasındaki ilişki de, devlet ekonomide ki karar verme mekanizmalarında hakim güç olmaya devam eder. Bu şartlarda, mercantilism, prensipleri ve doğru politikaların ne olması gerektiği konusunda iyi yapılandırılmış bir doktrin olmasa da, 16. ve 18. Yüzyıl ortalarına kadar etkili olmuş ekonomi politikalarıdır. Merkantilizm dönemi, düşünce sisteminin, fikirleri, politikalarının önde gelen savunucuları, Jean Bodin, Thomas Miles, Montaigne, Thomas Mun, Antonia Serra ve Jean Baptiste Colbert, bilimsel olarak ifade edilmesi, ilk olarak 18.yüzyıl ortalarında olmuştur. Başta İngiltere olmak üzere, Avrupa devletlerinde, ekonomideki başarı, dış ticaretten ne kadar altın ve gümüş kazanıldığı ile ilgilidir. Bir ülke, yurtdışından yurtiçine doğru, ne kadar çok külçe altın ve gümüş akımına sahip olursa, o kadar başarılıdır. Bu da uluslararası ödemeler bilançosunun fazla vermesi anlamı taşımaktadır. Ancak, asıl olan, ülkenin, topraklarında, emeği ile ürettiği sanayi ürünleridir. Elbette, para miktarı ekonomik gelişmişliğin göstergesidir. Ancak, zenginliğin göstergesi değildir. Böylece, sözde elverişli ticaret dengesi 'teorisi' asla tamamlanmış bir doktrin değil, bunun yerine bir dizi farklı önerme "Düşünmek için iyi" olan denge metaforu tarafından bir arada tutulduğu iddia edilmektedir (Magnusson, 2015).

Devlet, bütün toprakların sahibi olarak, üretim sisteminin geri kalanında belirlenmesinde rol oynamaktadır. Toprak sahipliğinin, ayrıcalık olarak, devletin ulusal güvenliğini sağlayan kişilere verildiği, merkantilist dönemde, devlet gücünün artırılmasına yönelik olarak, üretimin artırılması zorunluluğunun yanında, artan üretimin ihracata yönlendirildiği dönem olarak anılmaktadır. Bu ortamda, klasik iktisat ekolünün ve ekonomi biliminin kurucusu, Adam Smith (1776), eserinde sadece piyasa ekonomisinin, milletlerin refahı için ne kadar önemli olduğunu anlatmakla kalmamış, devletin piyasa dengesinin oluşmasında müdahalesinin olmadığı yeni ekonomik modelde, uluslararası ticareti serbestleştiren politika önerisinde bulunmuştur. Önerilen mutlak üstün-

lük teorisi, kendisinden sonra gelen ve günümüzdeki uluslararası ticaret uygulamalarına da esas olan, karşılaştırmalı üstünlük teorisini ortaya atan, Ricardo (1817)'ya ilham vermiştir. Bu teoriler, kaynakların bol ve verimli olanlarını kullanarak, daha çok ürünün, daha az maliyetle üretileceği iddia etmektedir. Uzmanlaşma söz konusu olduğu için, ticareti yapan her iki ülkede de hem üretim hem de tüketim daha fazla olacaktır. Böyle bir amaca ulaşmak için, dış ticaret politikalarından, tarifeler, kotalar ve ihracat teşvikleri gibi değişik enstrümanlar kullanılmaktadır. Bir gümrük vergisi olan tarifelerin azaltılması, çoğaltılması ya da tamamen ortadan kaldırılması; miktar kısıtlaması olarak kotaların dış ticarete uygulamadan kaldırılması, son üç yüzyılı aşkın sürede en önemli dış ticaret politikalarını oluşturmuştur. Liberal ekonomik sistemin savunucusu, İngiltere'de bile serbest dış ticaret politikaları, ancak, 19.Yüzyılın ikinci yarısından itibaren uygulanabilmiştir (Smith,1776; Ricardo, 1817; Heckscher; 1931-Ohlin, 1935, Stolper ve Samuelson, 1941). Yeni ticaret teorileri ise daha farklı bir bakış açısı ile uluslararası tekellerdeki aşırı karların, ülkeye kaydırılması için stratejik ticaret politikalarının uygulanması gerektiğini ortaya koymuşlardır. Krugman, 1979; Eaton,1982; Markusen and Venables, 1989; Grossman and Helpman, 1989). Bu dönemi anlatırken, sadece ulusal değil, aynı zamanda, dünya ekonomisinde gelir seviyesinin artacağı iddia edilmektedir (Williamson, 2001). 20. Yüzyılın sonlarından itibaren, neoliberal ticaret politikalarına ilave olarak oyun teorisi çerçevesinde, stratejik ticaret politikaları gelişmiş ekonomilerinin devlet yönetimi tarafından da aktif olarak kullanılmaktadır. Uygulanan dış ticaret politikalarının iktisadi büyümede rolü ve gelişmekte olan ülkelerdeki etkisi, günümüzde de sıklıkla tartışılan konulardır.

Adam Smith (1776)'ten, yaklaşık yüzyıl sonra, dış ticaret fazlası vermeyi hedefleyen sistem olarak öne çıkmaktadır. Ekonomik büyüme ve modernizasyonu, koruma ve ekonomik milliyetçiliğe dayanan bir düşünce ekolü olarak, 19. yüzyılın sonlarında, Roscher, Schmoller, Sombart, Cunningham, Ashley tarafından ortaya atılmıştır (Allen, 1991). Bu tanıma göre, ortaçağın endüstriye organizasyondan, "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" düşünce sisteminde uygulanan ekonomi politikaları olarak tanımlamaktadırlar. Supple, Wilson, Oldham Appleby ve diğerleri, merkantilist düşüncenin politika ve ekonomide gerçekten meydana gelenlerin "gerçek" bir yansıması olarak değerlendirmektedirler. Örneğin, lehte ticaret dengesi doktrini, on yedinci yüzyılda uluslararası ticaret ve mübadelenin az gelişmiş doğası nedeniyle, belirli dengelere ilişkin bir endişenin çok önemli bir fiili konu olduğu gerçeğiyle açıklanmaktadır. Malynes, Mun ve Misselden arasındaki tartışmanın <gerçekte> 1620'lerin başlarındaki ticaret depresyonunu yansıttığını savun-

muştur. Coleman'ın ekonomi tarihinin meydan okumasıyla ilgili olarak aşağıdaki yorumu yapması gerçekten de tipiktir. Heckscher ve tarihçilere göre: «son araştırmalar, aslında Mun'un ticaret doktrini, doğrudan onun araştırmalarından 1622-3 bunalımına ilişkin olarak ortaya çıktı (Cunningham, 1894; Misselden, 1622). Bu yeni dönemde, Alman, Schmoller in 1884-1887 yılları arasında yazdığı 12 makale ile merkantilizmin yeni ve geniş anlamda tanımı yapılmıştır (Schmoller, 1884-1887). Schmoller ile yeniden ortaya atılan merkantilist düşünce sistemi, liberal argümanlara karşılık, devletlerin ekonomik çıkarlarının üstünlüğü ve ticaret dengesi doktrinlerine dayanmaktadır. Merkantilizme göre, dar anlamda devlet kurmak değil, aynı zamanda, ulusal-ekonomi kurmak çok daha önemlidir (Allen, 1991). Schmoller, Roscher ile birlikte, 18. yüzyılda Prusya'daki “merkantilist” politikaların mantığının belirli koşullarda aranması gerektiğini iddia etmiştir. Alman eyaletlerinde hüküm süren merkantilizmi, Von Heyking, bir ekonomi sistemi olarak tanımlamıştır. Ancak, Bücher ve Bruno gibi ekonomi tarihçileri; Hildebrand, ve List' Merkantilizmi ilk kez ulusal bir ekonomik olarak ele alan mükemmel modernizasyon olarak yorumlamaktadır. Schmoller, denge teorisini erken Modern çağda Avrupa devletleri arasındaki şiddetli güç mücadelesinin doğru bir örneği olarak betimleyen von Heyking'i görüşlerindeki benzerlik nedeni ile güçlü bir destek bulmuştur. Karl Bücher ve Bruno Hildebrand, List in katkıları ile, “merkantilizm”, ilk kez, devletleri modernleşme ve güç elde etmek için ele alınan ulusal bir ekonomik program olarak ele değerlendirilmektedir (Allen, 1991). Almanya'da, Carl Menger (1840–1921) öncülüğündeki Avusturya okulunun destekçileri ve Gustav von Schmoller'in (1837– 1917) Alman tarih okulu arasında 1880'lerin sonundan 1890'lara kadar süren ekonomi metodu ve epistemolojisi üzerine yürütülen tartışma, ancak, İngiltere'de de bir Gerard M. Koot ortaya konan görüşler, Alman ekolün tartışmasının salt bir tekrardan çok neo-merkantilizmin yükselişi ile ilgilidir. İngiltere'de, 1880'lerden itibaren, “Neo-merkantilistler” daha yüksek tarifeleri, sosyal reformları ve “yapıcı” sosyal emperyalizmi seçmişlerdir (Allen, 1991)

3. 19. Yüzyıl Dünya Ekonomisinde Dış Ticaret Politikaları

Dünyadaki ilk uluslararası ticaret yolları olarak kabul edilen, ipekyolu, Batı Avrupa'da Roma, Doğu Asya'da Çin' de Han hanedanlığının iktidarda olduğu, M.Ö.206 - M.S.220 yılları arasında gelişmeye başlamıştır. MS.618 - 907 yılları arasında egemen olan Tang Hanedanlığı döneminde, Orta Asya ile ticaret yeni zirvelere ulaşmıştır. İpek yolu, kuzeyde karayolu ve güneyde deniz yolu üzerinden yapılmaktaydı. Ayrıca, uzun ve kısa mesafe olarak adlandırılan ticaret yollarının sadece bir kısmında yapılan ve Batı'nın gümüşü ve mercanı, Doğu'nun ipeği ve baharatı ile şeker, pamuk gibi yalnızca ticaret

yollarının bir kısmında ticarete konu olan mallar vardı. Çin'in Orta Asya'dan ithalatı savaş atları, baharatlar, değerli madenler, altın, cam eşyadan oluşmaktadır. Orta Asya'da antik dönemden itibaren gelişmiş tekstil endüstrisine sahip olsa da, Çin, bu bölgeye de ipek ipliği ve kumaş ihraç etmektedir. Orta Asya ve Çin'de gelişmiş kağıt ile ipek dokuma üretimi, ticarete de hakim olmuştur (Chin, 2013; Nolan, 2015). 14. yüzyılın başında en çok kullanılan beş yoldan, kuzeyden Çin'e giden yolun tehlikeli olmaya başlaması nedeni ile ilgili devletlerin, ipek yolunun güvenliğini sağlaması da gerekmiş, hatta, ipek yolunda sadece, ürünlerin değil, aynı zamanda, kültürel değerlerin paylaşımı da yapılmıştır (Kaplan, 2015; Williams, 2001; Bulbeck vd, 1998).

17. yüzyıl, düşünsel alanda, ekonomi felsefesinde gelişmelere ilave olarak, teknolojiadaki buluşlar, sanayi devriminin olduğu dönemdir. Buhar makinesinin imalat sanayinde, özellikle de ulaşım araçlarında kullanılmaya başlanması ve üretim maliyetlerinin düşmesi, üretim miktarını artmıştır (DTÖ; 2021). Bu süreç, bir sanayi kapitalizmine dönüşümdür (Kazgan, 2012). Üretim artışının, uluslararası ticarete yansıdığı bu dönem, geleneksel uluslararası ticaret tarihinde, korumacılık dönemi olarak adlandırılır. İngiltere'de Tahıl Kanununun (Corn Laws), 1815 yılında yürürlüğe girmesi ile başlar, 1849'da kaldırılması ile sona erer. 1849 sonrası, Smith (1776) ve Ricardo (1817)'nin geleneksel ticaret teorilerine dayalı daha serbest uluslararası ticaret politikası uygulamıştır. Başta Avrupa devletleri olmak üzere, dünya ekonomisindeki diğer ülkeler bu serbestleşme politikalarının izleyip izlememesi, dünya ekonomisinde yeni düzenin oluşmasında önemli bir unsur olmuştur. Avrupa çevre ülkelerinin çoğunda 1840'ların sonundan 1850'lerin ilk yarısına kadar tarife indirimi olmuştur. 1860 İngiliz-Fransız anlaşmasından önceki liberalleşme, yalnızca toplam dünya ticaret talebinin yüzde 20' sinden fazlasını temsil eden İngiltere için değil, aynı zamanda diğer zengin Avrupa ülkelerinin, dünyanın geri kalanındaki yoksul ülkeler, özellikle de 19.yüzyılın ikinci yarısında "zorlanmış liberalizmi" benimseyen deniz aşırı sömürgelerini ülkeleri arasındaki ilişkileri de etkilemektedir. Modern küresel ipek ticareti de bunlardan biridir (Bairoch, 1989). Doğu Asya'da ise, Çin'in dünyanın en büyük ham ipek tedarikçisi, konumunu yeniden kazanmasıyla, 1850'den itibaren ipek yolu da canlanmaya başlamıştır. Doğu Asya'dan gelen ipek daha doğuya doğru, 1870'lerde Pasifik Okyanusu üzerinden ABD'nin batı kıyısına getirilmiştir (Ma, 1996). Ancak, Avrupa'da merkantalist dönemi, yüksek gümrük vergi oranları ile, yada özellikle İngiltere'nin sanayi mallarını ithalatına izin veremeyerek, korumacı ticaret politikalarının, merkantilizmin izlendiği gözlemlenmiştir.

3.1. 19.Yüzyılda Dünyanın Önde Gelen Ülkelerindeki Nüfus ve GSYH

19. yüzyıl dünya ekonomisinin değerlendirilebilmesi için önemli kriterlerden biri, üretim miktarını belirleyen faktörlerden, emek miktarını belirleyen, nüfusun büyüklüğüdür (Smith, 1776; Malthus, 1798; Ricardo,1817; Kuznets, 1967; Toye, 1997). 1500-1870 yılları arasında, dokuz buçuk milyon kişi Afrika'dan köle olarak zorla, Fransa ve Hollanda' dan gönüllü olarak Amerika'ya göç etmiştir. 1820 yılında, Batı Avrupa'nın nüfusu 133, Japonya'nın 31, Latin Amerika'nın 21, Doğu Avrupa ve Eski Sovyetler Birliği'nin 91, Asya'nın 679 milyon, toplam dünya nüfusunun 1041 milyon kişidir. (OECD, 2003; Maddison, 2003). 1776'da, ABD'nin nüfusu 76 milyon, Latin Amerika'nın nüfusu 50 milyon kişidir, Osmanlı'nın nüfusu 1820'de 18,5 milyon, 1900 yılında 27 milyon kişidir (Maddison, 2003). Dünya ekonomisindeki ikinci önemli gösterge, ülkelerin gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) büyüklükleridir. Tablo 1'de, dünyanın önde gelen ülkelerin GSYH büyüklükleri verilmiştir. 1820 yılında, dünyanın en büyük ekonomisi, İngiltere ekonomisidir (OECD, 2003). 19. yüzyılın başında, 1820 yılında, İngiltere'nin GSYH'sı, Osmanlı Devleti'nin GSYH'sının 3 katı kadarken, 1914' yılındaki fark 15 kata çıkmıştır. Almanya'nın GSYH'sı,1820 yılında Osmanlı Devleti'nin GSYH'sının %150 fazlası iken, 1914'te Alman ekonomisi 13.5 kat ; ABD ekonomisi de yaklaşık 32 kat daha büyüktür .

Tablo 1: Dünya'nın Önde Gelen Ülkelerinin GSYH (Million International Geary-Khamis Dollar)

Yıllar	Osmanlı (1)	İngiltere	Almanya	Fransa	İtalya	ABD	Latin Amerika
1700		10.709	13.650	19.539	14630		
1820	11.412	36.232	26.819	35.468		12.548	
1840		53.234	44.094	49.828		27.694	
1870	16.418	100.179	72149	72100	41814	98.374	
1900							
1913	29.594	224.618	237.332	23451	91574	517.383	101.419
1914	15.000	226.864	202.207	19.572	95413	477545	95.890

Kaynak: Maddison (2003)

- (1) Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde olan, Körfez Ülkeleri, Uman ,Suudi Arabistan, Yemen, Irak, Filistin, Suriye, ile birlikte hesaplanmıştır.
- (2) 1688 yılında, İngiltere ve Wales inn GSYH, 54 milyon pound olarak hesaplanmıştır. Maddison(2003) Geary-Khamis uluslararası \$

3.2. Avrupa

1815’de buğday ithalatını yasaklayan İngiltere’yi, Kıta Avrupası takip etmiş; bütün ülkeler, korumacı politikalar izlemiştir. 1846 yılına kadar devam eden dönem, ülkelerin sanayi üretimindeki çıkarları ile tarım ürünlerinin çıkarları arasındaki çatışmanın başlangıcını oluşturmuştur. 1837-39 yılları arasında, Kıta Avrupa’nın ticaret hacmi, yılda %1,9;1845-47 yılları arasında ortalama % 6,1 büyümüştür (Bairoch,1973). 1857-1859 dönemi, 19. yüzyılda ihracat artışı için en uygun üç dönemden biri olarak değerlendirilmektedir (Bairoch, 1987; Bairoch, 1973; Irwin; 1993). 1846 yılında, Hollanda, İsviçre ve Portekiz de tarifelerini düşürmüş, ABD’de dış ticaretin serbestleştirilmesi başlamıştır. Ancak, yapılan düzenlemeler ile serbestleşme hiçbir zaman, İngiltere’deki ile aynı seviyede olmamıştır. ABD, Portekiz, Hollanda, Danimarka ve İsviçre, 1856-57’den itibaren, İsveç ve Belçika, ticaretin yayılmasıyla açıklana bileceği, 19.yüzyılın ticari liberalizasyonunun, 1830 ile 1860 arasında tek taraflı bir pan-Avrupa ticaret liberalizasyonu dönemi olarak değerlendirilmektedir. Tek taraflı girişimler, 1850’lerin sonlarında durmuş ve yeni ticaret politikası araçlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Accominotti ve Flandreau, 2008).

3.2.1. İngiltere

Endüstri devriminin merkezi olmasının yanında, 17.yüzyılın sonlarından itibaren izlediği politikalarla, dünya ekonomisinde ve siyasetinde süper güç olmayı başaran İngiltere, bu üstünlüğünü dış ticaret politikaları ile daha da güçlendirmeyi amaçlamıştır. Özellikle, komşu Avrupa ülkelerinden bile 40-50 yıl ilerideki teknolojik üstünlüğü ile serbest ticaret politikalarının belirlenmesinde de politika yapıcı ülke konumunda olmuştur (Nye,1991; Barioch, 1989). 1660’dan itibaren uygulanan Seyrüsefer Yasası, daha buharlı gemiler kullanılmaya başlamadan önce de, ticaretin İngiliz denizciler tarafından kullanılan, İngiliz gemileri ile yapılmasına zorunlu kılmıştır. 1670’da Tahıl Kanunları ile tahıl piyasaları, ithalattan korunmuştur (McGee vd, 2016). 1690-1704 yılları arasında, ithalatta uygulanan gümrük vergileri dört kat arttırmıştır (Giurgiu, 1940). 1767 ve 1777’de, Amerika’daki İngiliz kolonileri ile ilgili olarak, İngiltere Parlamentosunda, Newyork Kısıtlama Kanunu; Gelir kanunu, Tazminat Kanunu, Gümrük Kanun (Townshend Kanunları) kabul edilmiştir. Bu kanunların yasalaşması ile İngiltere ile ABD arasındaki tarihi bağların yönü değişmiştir. Kendilerine bir dayatma olarak gördükleri aşırı yüksek verileri kabul etmeyen, ABD, bağımsızlık mücadelesi başlatmıştır. Boston Çay Partisi, dünya siyasi tarihinin akışını değiştirecek bir olaya dönmüştür. 1815 ve 1846 İngiltere ekonomik liberalizm söylemlerine rağmen, 1840’lara kadar çok sınırlı bir liberalizm biçimi olarak kalmıştır. Devlet bütçesinin gelir ih-

tiyacına göre; mevcut tarife sistemi korumacı bir politikalarla, 1840'den ve 1850' sonuna kadar, çay, tütün, şeker, kahve, alkollü içkiler gibi ürünlerin ithalatı, yüksek oranda vergilendirilmiştir. Özellikle de Fransa'dan ithal edilen alkollü içeceklerle yüksek tarifeler uygulanmıştır (Tena- Junguito, 2006; Nye, 1991). Kendi ekonomisini korumacı politikaları ile yöneten İngiltere, başta Osmanlı olmak üzere, Amerika, Uzakdoğu olmak üzere tüm bölgeleri serbestleşme politikaları izlemeye, serbest ticaret anlaşması yapmaya zorlamıştır. Böylelikle, hem merkantilizmin hem de liberalizmin en önemli savunucusu konumundadır. Merkantilist dönemde, özellikle dönemin en önemli ticaret merkezi olan Hollanda'dan, ithal ettikleri koyunların, ülke içinde üretimini artırdıktan sonra, elde edilen koyun yünü, koyun yününden üretilen kumaşları, tüm dünyaya ihraç ederek, merkantilizmin ve ekonomi tarihinde bilinen genç endüstri hipotezinin ilk uygulamasını gerçekleştirmiştir. İlk olarak buharla çalışan makinelerin icat edilip, kullanması ile, el tezgahında yapılan üretimin yerini makine üretimi almıştır. Bu ürünlerin üretimini yaptıktan sonra, yine buharlı gemilerle uzak rotalara ulaştırması, İngiltere'ye dünya ihracatında daha önce Hollanda'da da olan üstünlüğü ele geçirmesine neden olmuştur. Daha önce, yünlü kumaşlarda sağlanan üstünlük, bu yeni dokuma tezgahlarıyla pamuklu dokuma üretilmesine imkan tanımıştır. Pamuklu dokuma ihracatında da merkantilist yaklaşımın etkileri de görülmektedir. Pamuk hem kolonilerden hem diğer Uzakdoğu ülkelerinden ithalatı ile, ihracat için gerekli üretimin hammaddesi de temin ediliyordu. Ödemeler bilançosu artı bakiye veriyordu. Arda arda, arda yapılan buluşların, teknolojik ürünlerin üretilmesi ve ihraç edilmesi, İngiliz ticaret politikalarının önceliydi. 1849'da Seyrüsefer Kanunları ve Tahıl Kanunları yürürlükten kaldırılması ile uluslararası ticaret, ikili anlaşmalarla yapılmıştır. Bunlardan biri 1860'de imzalanan İngiliz-Fransız Ticaret Antlaşması Cobden-Chevalier'dir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar, İngiltere serbest ticaret politikası uygulamaya devam etmiştir (Nye,1991). 18.yüzyılda, İngiltere'ye Güney Asya'da, "Amerikan maddesi", "şartlı en çok kayırılan maddesi" uyarınca, en çok tercih edilen hükümlerin aksine, yalnızca daha fazla taviz karşılığında yeni avantajların genişletilmesi sağlanmıştır. 1846-49 dönemde, sömürge ticaret politikası, karşılıklı tercihli sistem ve nakliye tekeli tarafından belirlenmiştir. Hindistan'a ithal edilen toplam malların %1 tutarında gümrük vergisi, İngiltere veya diğer kolonileri dışındaki coğrafi bölgelerden gelen mallara uygulanmıştır. Bu tarihten itibaren, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda hariç, serbest ticaret başlamıştır (Bairoch,1989 :110). Kanada, özellikle 1878'den sonra, muhafazakarların 'ülkede üretilen malları daha yüksek vergi oranları korumayı amaçlayan bir politika tercih etmiştir. Avustralya'da bazı koloniler korumayı tercih ederken, diğer-

leri serbest ticareti tercih etmiştir. 1893'te, art arda tarife artışlarından sonra, maksimum "Victoria" tarife oranları % 45'e çıkmıştır (Siriwardana, 1991:47).

3.2.2. Fransa

Dönemin, ikinci büyük ekonomisi, Fransa'da birinci korumacılık dalgası, 1789'da başlar. Tarife oranları ortalama % 5 ile yüzde 8,5 arasında değişirken, bu tarihte, yüzde 15'e çıkarılmıştır. 1816'da, çoğu, tekstil ürünlerinde olmak üzere yüzde 25'lik bir oran ve çeşitli mamul mallarda yüzde 30'a varan oranlar ile açıkça korumacı bir tarife kabul etmiştir (Nye, 1991). 1824'te yün, demir, kenevir, kurşun ve camdan üretilen mallara koruma sağlandı. Diğer ürünlerde de tarife oranları yükseltildi. Bu ilk korumacılık dalgası, 1828'de zirveye ulaştı; ortalama tarife oranları yaklaşık % 49'a yükseldi. 1832'de tarifeleri azaltmaya başladı. 1842'de tarifeler yükseldikten sonra, 1846'da yeniden azalmaya başlamıştır; 1857'de daha da azalarak, %3'ler düzeyine inmiştir. Ancak, uygulanan gümrük tarifelerinin, yerli sanayiye teşvik etmeye yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Fransa'da, 1850'de ithalat, toplam millî gelirin %5'ni oluştururken, 1856'da 9,9'a çıkmıştır (Nye, 1991). 1858-1865 yıllarında % 50 oranında artmıştır. Bu, Fransa'da tarife liberalizasyonu İngiltere-Fransa anlaşması tarafından açıkça desteklenmiş olsa bile, Cobden Chevalier öncesinde ve sonrasında Fransa'da ithalat seviyesi GSYH'nin % 7,6'sından % 12'sine yükselmiştir. Malî ürünler de dahil olmak üzere tarife ortalaması, aynı yıllar için %12' den, % 4,7'ye inmiş, daha ılımlı bir tarife özelliği taşımaktadır. Ancak, ithalat seviyesi %8,5'ten, %12,6'ya yükselmiştir. Fransa, diğer kalemlerin yanı sıra buhar motorları, tekneler, asitler ve deri eşyalar üzerindeki vergileri düşürdü. İngiltere, şarap üzerindeki korumayı azalttı. İngiltere'deki tüketiciler tarafından çok sevilen Fransız moda ürünleri bu ürünlerin arasındaydı. Anlaşma ünlü en çok kayırlan ulus maddesi ile uyumludur (O'Rourke and Williamson, 1999; O'Brien ad Pigman, 1992; Nye, 1991; Smith, 1977).

3.2.3. Almanya

Almanya'da, Bismarck'ın 1866'daki zaferinden sonra başlayan Ulusal Liberallerle ittifakı, 1873'ten sonra kademeli olarak dağılmaya başlamıştır. 1870'lerin sonlarında Bismarck, ekonomik olarak korumacı Muhafazakar Parti ve Merkez Partisi ile yeni bir hükümet koalisyonu kurma niyetiyle müzakerelere başladığında, 1878'de hem Rusya'dan hem de Birleşik Devletlerden daha ucuz tahıl ithalatı ile tehdit edilen, doğu Prusya'nın toprak sahibi soylularına değil, aynı zamanda sanayicilere de fayda sağlayan bir tarifeler sistemini uygulamaya koymuştur (Keller vd, 2014). Bismarck'ın iktidardan düşmesinin ardından, Caprivi iktidara gelmesi üzerine, 1894'e kadar, hem ticaret hem de yurtiçi üretim politikalarında değişiklik yapılmıştır. 1891'de

Avusturya-Macaristan ile Almanya arasında birçok ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalar, yürürlüğe girdiği 1892 yılından itibaren, on iki yıl süre ile yürürlükte kalmıştır. Bu dönemde, tahıl üzerindeki vergiler, yaklaşık % 30 oranında azalmıştır. Önde gelen Avrupa güçlerinden 19.yüzyılda, büyük Batı Avrupa güçlerinden, sadece İngiltere'nin serbest ticarete bağlı kaldığı tespit edilmiştir. Sadece, Danimarka, “tahıl istilası” boyunca tarımda tarım ürünlerinde serbest ticaret ilkelerine devam etmiştir (Kindleberger, 1975). Avrupa'da korumacılık daha çok tarım alanında, ancak birkaç ülkede endüstriyel koruma politikası izlemiştir (O'Rourke and Williamson, 1999; Irwin, 1992).

3.3. Amerika Birleşik Devletleri

ABD'nin bir koloni ülkesi olarak bağlı olduğu, 1773 yılında, İngiltere'ye karşı bağımsızlığını kazanmasına yol açan, işlenmemiş çaya uygulanan aşırı yüksek vergiler, aslında, bir anlamda, ABD'nin sonraki yüzyıllarda, özellikle de, dönemin süper gücü İngiltere'nin yerine, süper güç olmasına neden olacak bir gelişmeyi de tetiklemiş olduğu şeklinde de değerlendirilebilir (Balaam and Dillman, 2018; Thomas, 1991). Bağımsızlık ve sonrasındaki iç savaş dönemleri, ABD'nin uygulayacağı dış ticaret politikasını da belirlemiştir. Bağımsızlık öncesinde, İngiltere, Seyrüsefer Kanunları ile sömürgelerin ticareti, İngiliz denizciler tarafından, İngiliz gemilerinde yürütülmesini, belirli malların nihai varış yerlerine gönderilmeden önce, İngiltere'ye gönderilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu ABD ve diğer sömürge devletlere ağır bir ekonomik yük oluşturmuştur. Ancak, bağımsız ABD de, daha önce kınanmış olduğu politikalara, benzer korumacı politikaları savunmuşlardır (Nettles, 1952; Crowley, 1990; Irwin 1992). 1815 yılında imzalanan anlaşma şartları kapsamında, 1822'de ABD'den İngiltere'ye ilk defa, buharla çalışan değirmen ihracatı yapılmıştır (A Convention to Regulate the Commerce, 1815). Bu anlaşmanın 2. maddesi “en çok kayırlan ulus maddesi” hükmüne göre, en düşük alınan gümrük vergisinden daha yüksek vergi alınmaması hükmünü şart koşmuştur. 1835'te Prusya'ya ve 1836'daki İngiliz tarife yasalarını takip eden on yıl boyunca, kıtadaki ve İngiltere'deki Amerikan acentaları, pirinç ticaretinde de aynı yasaları uygulamışlardır. 1835 ve 1846 yılları arasında, Amerikan pirinç yetiştiricilerinin ve ihracatın çıkarlarına dayanan bir dış ticareti destekleme politikası yürütmüşlerdir (Duncan, 1949). Bu anlaşmaları, İtalya, İsviçre, Romanya, Belçika ve Rusya ile yapılan anlaşmalar takip etmiştir (Mork,1971;Bairoch, 1989) ABD, Alman konfederasyonun diğer devletleriyle, benzer sözleşmeler yapmıştır.1847'de Mecklenburg- Schwerin Büyük Dükalığı ile ham pamuk ve ham pirinç üzerindeki ithalat vergilerini kaldıran anlaşma bunlardan biridir. Aynı yıl, Oldenburg ile birlikte “Hannover ile 10 Haziran 1846 tarihli, Antlaşmanın Şart ve Hüküm-

lerine Katılım Bildirgesi” düzenlenmiştir. Mann’ın müzakere ettiği, 1840’taki gümrük birliği eylemine ve Wheaton’ın başarılı çalışmasına eklenen anlaşmaların bir sonucu, ABD’den ihraç edilen pirinç miktarında önemli bir artış olmuştur. ABD’nin Prusya (1713-1867) (sonrasında Alman İmparatorluğu)’ya yaptığı ihracat, on yıl içinde 2500 kat artmıştır. 19. yüzyılın ilk yıllarında, 1816, 1824 ve 1828 tarifeleri kasıtlı olarak korumacı bir politika anlayışına göre düzenlenmiştir. Buna karşılık, 1830 yılında, 59 milyon ABD \$, ABD’nin dış ticaretinin, 47 milyon ABD \$ tarım ürünleri yer almaktadır. Özellikle de pamuk, tütün, buğday ve un gelmektedir (Chalmers, 1931). 1820 tarihli gümrük tarifesi anlaşması 1834’te sona ermiş, uluslararası fiyat artışları dikkate alınarak her on dört yılda bir yenilenmiştir. 19. yüzyıl Amerika’sındaki tarifelerin olumsuz etkilerinin, kıta çapında batı genişlemesini oluşturan ekonomik faaliyetlerle dengelenmiştir. 1888’de, ABD üretimini korumak için yüksek tarife uygulamalarına devam etmişlerdir. 19. yüzyılın ortalarında, 1864’te ABD, Çin ile Wangxia Antlaşması imzalamıştır (DTO, 2021). 1870’lerde uygulanan serbest ticaret politikaları ile ABD tüm Avrupa’nın buğday tedarikçisi olmuştur. Teknolojik üstünlüğün, ulaşım maliyetlerine yansımaları ile artan dünya ticareti, küreselleşmenin örneğini oluşturmaktadır (O’Rourke and Williamson, 1999; Sharp, 2007). 1890’da McKinley tarifesi uygulanmaya başlanmış, korumacı politikaların, sadece bebek endüstrileri değil, tüm diğer endüstriler, hatta gelişmiş endüstrilerin için bile uygulanması gerektiğini savunmuşlardır. Gümrük vergileri, 1823-1824’te %43.4, 1829-1931’de %50.8, 1842-1846’da %25.3, 1867-1871 döneminde %44.4 olarak uygulanmıştır (Bairoch, 1995:35) Yüksek oranların ithalatı caydırıcılığı ve tarife gelirlerinin düşmesi öngörülmüştür. ABD iç savaşının (1861-1865) ardından, tarife oranlarını düşürmek yerine, bazı malları vergilerden muaf tutularak, bazı ürünlere uygulanan tarife liberalizasyonu gerçekleşmiştir. Ancak, korumacı tarifeler, 20 yıl boyunca ekonomi politikasının temelini oluşturmaya devam etmiştir. 1909’da Payne-Aldrich tarifelerini uygulamaya devam etmiştir (Bartlett, 1997). ABD’de tarifeler hem tarım sanayisinin hem de “bebek” sanayilerine Avrupa rekabetinden korunma sağlamak için tasarlanmıştır. ABD’de, iç savaş, finanse etmek için, gümrük tarifelerinde büyük bir artışa neden olmuştur. Savaştan sonra da hem meclisteki güçler dengesi hem de ithalat fiyatlarının düşük olması nedeni ile tarifler yüksek kalmaya devam etmiştir (O’Rourke, 2000; Irwin, 1998). Korumacılık, 1929 büyük bunalımına kadar Amerikan politika yapıcılarının en önemli dayanağı olmuştur (Eckes, 1995).

3.4. Çin-Japonya -Kore

Çin’in 1759 yılında oluşturduğu kanton sisteminde, dış ticareti kontrol altına alabilmek için sadece bir kantondan ve bir limandan, ihracat ve ithalat

yapılmasına izin veriliyordu. Çin özellikle, komşusu ve bir İngiliz kolonisi olan Hindistan'da sınır ticareti biçiminde, İngiltere ile ticaret faaliyetleri yürütmüştür. Gümüş, çay ve sonrasında afyon ticaretine izin verilmiştir. Öncelikle bu ticaret karşısında alınan gümrük vergileri, önemli bir gelir kaynağıdır. Ancak, ticaretin amacını aşıp, ülkeden gümüş çıkışı, afyon girişi beklendiğinden çok olunca iki ülke savaşa girmiştir. Gümüş çıkışı, merkantilist dönemin en önemli hedeflerinden biri olan altın ve gümüş külçelerinin artırılması ideolojisine ters düşmüştür. Çin ihracatına bağlı olarak, gümüş yada altın girişinin çok olması beklerken, afyon girişinin çok olması nedeni ile gümüş çıkışının çok olması, ticaret fazlası vermek yerine dış ticaret açığı vermiştir. 1837'de İngiliz Eliot Raporunda Çin'i İngiltere'nin menfaat ilişkisine uzak bir ülke olarak değerlendiriliyordu. Ancak, Çin ile savaşa girerek, İngiltere'nin ticari menfaatlerinin korunması talebi, Çin'i Canton limanındaki İngiliz ile tacirlerden gelmiştir. 1835 ve 1839 yıllarında, Çin'e müdahale konusunda lobi oluşturan ve kampanya oluşturanlar bu kişiler olmuştur. Savaş, askerler ve kumandanlar ile değil, tacirlerle başlamıştır (Chen, 2017)

“İngiliz halkı sadece Çinlilere Hindistan'dan muazzam miktarda zehir sağlamaktan değil, aynı zamanda Çin'de yaygın olarak yetiştirilmesini sağlamaktan da sorumludur. Afyon savaşı ekimi hızlandırdı ve trafiğin yasallaşmasından sonra haşhaş, zararlı bir ot gibi tüm ülkeyi kaplamıştır. “ (Alexander, 1896).

Sessizce yapılan afyon savaşları, askeri savaşa dönüşmüştür. İngiltere ile 1842'de Nanking antlaşması imzalanmış; Çin tazminat olarak ödediği 6 milyon ABD \$ ve 650 bin ton gümüşün dışında, Hong Kong Adası ve bu adanın civarındaki adaları Birleşik Krallık'a verilmiştir. Ticaret savaştan bir asırdan fazla bir süre Çin'de yasaklanmıştır (Keller et al, 2013; Okur, 2010). Bu anlaşma ile Çin vatandaşlarının, ülke dışına göçmen olarak çıkmasına izin verilmiştir. Ayrıca, her iki ülke de karşılıklılık ilkesinin uygulamaya koymuşlardır. Ayrıca, Çin bazı gümrüklerini, düşük gümrük tarifeleriyle İngiltere'ye açmıştır (Nanking Anlaşması, 1842). Anlaşma ilişkileri, anlaşma limanlarını çok taraflı bir ilişki içinde birbirine bağlayıcı olmuştur. 1844 Çin-Fransız Whampoa Antlaşması, 1854'te Japonya-ABD arasında, Kanagawa Antlaşması imzalanmıştır (Kanagawa Anlaşması, 1854). Her ek anlaşma, yabancıların haklarını genişletti, yabancılar anlaşma limanlarında bağımsız bir hukuk, yargı, polis ve vergi sistemi elde ettiler. ABD-Kore Dostluk ve Ticaret Antlaşması'nı genişleterek iki ülke arasında imzalanmış olsa da, karşılıklı olarak anlaşma limanları arasında erişim mümkün hale gelmiştir. Çinli tüccarlar ve Batılı ticaret firmaları, anlaşma limanlarında üsler inşa ederek ve onları birbirine bağlayarak, Asya ticaret ağlarında güvenli bir yer edinmek

için mücadele etmişlerdir (Hamashita, 2009). Asya’da da, Japonya ve Kore arasındaki, 1876 Kanghwa, 1882 Çin ve Kore arasındaki Deniz ve Kara Ticareti Düzenlemeleri, Çin ile Japonya arasındaki 1885 Tianjin Antlaşmaları yapılmıştır. Bu anlaşmalar, önceki ticaret çerçevesini ortadan kaldırmış; kıyı ticaret limanlarının tüccarlarının özel ticaret ağlarını güçlendirmiştir. Antlaşma müzakereleri sırasında her iki taraf da Amerikalı ve Avrupalı hukuk ve diplomatik danışmanları istihdam etmiş ve onların önerilerine göre müzakereler yürütmüştür. 1882 tarihli Çin ve Kore arasındaki deniz ve kara ticareti düzenlemeleri, bölgenin ve dönemin özel karakterini göstermektedir (Hamashita, 2009; Bulbeck vd, 1998). Amerika Birleşik Devletleri, Çin ile yaptığı ve Amerikan vatandaşlarının o ülkeye afyon ithal etmesini kesinlikle yasaklayan antlaşma ile, afyon ticaretiyle ilgili her türlü suç ortaklığından kurtulmuştur. Birleşik Krallık’ta, anavatanlarını bu iyi örneği izlemeye ikna etmeye çalışan ve böylece, geçmişteki suçları ortadan kaldırmak için yapılabilecek her şeyi yapanlar, aynı zamanda ona eşlik eden ulusal rezaletten kurtuluyorlar. kötü trafiğe katılım, kesinlikle güvenebilir (Alexander, 1896).

3.6. Latin Amerika

1820’lerde bağımsızlıklarını kazanan İspanya ve Portekiz’i bir kenara bırakan Avrupa Devletleri, Viyana Antlaşması ile Asya, Afrika ve Amerika’daki mevcut devletleri, karşılıklı olarak tanıyarak dünya ticaretindeki etki alanlarını genişletmiş ve sağlamlaştırmıştır. Latin Amerika bağımsızlık savaşları süresinde, İngiliz liberalizmi, diğere ülkelerin, ticaret politikalarını da etkilemiştir. Latin Amerika’da etkili olan, İspanya da tercihli sisteminden ve bölgesel gümrük birliğinde ticaret politikaları daha da serbestleşmiştir. Bu ilk tepki, tüccarlar ve dış ticaret firmaları tarafından desteklemiştir (O’Brien, 1997). Bu nedenle, bağımsızlık savaşı sonrasında, Latin Amerika’da yerli üretimle rekabet eden malların ithalatında, % 15 ile % 100 arasında belirlenmiş çok sayıda farklı tarife uygulanmıştır. Meksika’da bağımsızlık savaşından sonra, ilk olarak tekstil endüstrisinin tarife indirimleri yapmıştır. Bu indirimi, Arjantin, Kolombiya ve Peru takip etmiştir (Salvucci, 1987). İspanya’dan filli bağımsızlığını, 1810 yılından, sonra elde etmesine karşın, Arjantin’de 1870’e kadar politik istikrar sağlanması mümkün olmamıştır. 1870’e kadar, ihracat, yıllık yüzde 5,5 oranında artmıştır. Dana postu, tuzlanmış et, yün, hayvansal yağ dahil, hayvansal ürünler, ihracata en çok konu olarak ürünlerdir. İhracattaki artış, hayvansal ürünlerin üretimini de artırmış, yabancı sermayelerin gelişi hayvancılık verimliliğinde de bir artışa neden olmuştur. Buenos Aires, iç savaşta, Fransızların (1838-1840) tarafında yer almıştır. Kendi adına, Üçlü İttifak’ın Paraguay’a (1865-1870) karşı savaşı Arjantin’i etkilememiş, çünkü ülke müttefik Brezilya ordusuna yiyecek satıcısı olarak fayda sağlamıştır

(Newland, 1998). 1820 yılına kadar, Portekiz'in sömürgesi iken, Napolyon'un Portekiz'i işgal etmesi ile bağımsızlığını kazanan Brezilya, 19. Yüzyılda dünyanın en önemli pamuk üreticileri ve ihracatçıları arasında yer almaktadır. Böylece pamuk, on dokuzuncu yüzyılın başlarında herhangi bir Brezilya ürünü içinde en yüksek vergiye sahip ürün haline gelmiştir. Brezilya'nın 1810 ile 1815 arasında, İngiltere'ye yapılan pamuk ihracatının %45'i, şeker ihracatının % 85'i Pernambuco' dan yapılmıştır. Brezilya'dan ihraç edilen edilen üçüncü ticari maddede kahvedir. Portekiz hükümeti, Pernambuco, Ceará, Pará ve Maranhão'dan ihraç edilen tüm pamuklara yeni bir vergi koymuştur. 1821'den sonra ayrı eyaletler haline gelen birkaç bölgede, kraliyet karnamesi, kuzeydoğu Brezilya'nın tamamına bir maliyet getirmiştir. Elde edilen gelirler, altı ayda bir, "tacın bütünlüğünü ve itibarını" korumak için "zorunlu olarak" kraliyet hazinesine gönderiliyordu. Yeni vergiye ek olarak, hükümet, pamuk ihracatına uygulanan ondalık gibi önceki vergileri sürdürdü (Pereira, 2021) Portekiz'den İngiltere'ye ihraç edilen pamuk, İngiltere'den ithal edilen pamuğun %28'ine, ABD'deki ithalatın ise % 43'ü ne eşittir. Ancak, 1820'den, Amerikan iç savaşı nedeni ile bütün dünyada pamuk üretiminin düştüğü 1860'a kadar üretime ara verilmiştir (Pereira, 2021).

4. 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun Dış Ticaret Politikaları

18.yüzyılın sonları ile 19.yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin toplam dış ticareti, toplam üretimin % 1-2'si düzeyindedir. Ancak, Osmanlı Devleti'nin dış ticarete dayalı ekonomi ve siyasi politikaları, devletin kuruluş yıllarından itibaren stratejik bir önem taşımıştır. Anadolu'daki beyliklerin büyüme çabalarına benzerlikle, Osmanlı da ilk kapitülasyon imtiyazlarını, kuruluşun çok erken bir döneminde, 1352'de, Cenovalı'lara vermiştir. 1517'ye kadar olan dönemde, Osmanlı'nın Avrupa ile ticareti Cenovalılar ve Venedikliler tarafından yönetilmiştir (İnalçık, 2018). Osmanlı, Venedik-Cenova arasındaki savaşta, Cenovalıların yanında, Venedik Bizans işbirliğine karşı olduğu için, İnalçık (2018) bu politikaları sadece ticari bir politika değil siyasi bir politika aracı olarak değerlendirilmektedir. Venedikliler ise bu ayrıcalıkları, 1384 ile 1387 arasındaki bir tarihte edinmişlerdir. Bu kapitülasyonlar, buğday ihracatına ilişkin yeni ayrıcalıklarla, 1403'te Süleyman Çelebi, 1411'de Musa, 1419'da I.Mehmet, 1430'da II.Murat ve 1146-1454 tarihlerinde II.Mehmet tarafından devam ettirilmiştir. II.Mehmet Balkanların ve Ege adalarının kontrolü karşılığında, Venedikliler ile savaş halinde olan Floransa'lılara da kapsamlı olmayan kapitülasyon verilmiştir. 1517'de I.Selim, 1520-1566 yılları arasında, I.Süleyman döneminde tam kapsamlı olarak Fransızlara, 1580'de İngiltere'ye, 1612'de Hollanda'ya kapitülasyonlar verilmiştir (İnal-

cık, 2018:232-235). 1500 yılında, Osmanlı Devletinin eski ticaret yollarını kontrol etmeye başlaması, Avrupa devletlerini yeni yollar keşfetmeye zorlamıştır.13.yüzyılın sonundan 16.yüzyılın sonlarına kadar, Osmanlı Türklerinin yükselen gücü siyasi kontrol alanını daha da genişletmiştir. Rusya'dan Levant boyunca kuzeye ve güneye uzanan Sudan çölüne kadar Osmanlı Türklerinin hakimiyeti, eski ve orta çağda Doğu ile Batı arasındaki ticareti taşıyan bütün büyük yollarının kontrolünün de Türklerin eline geçmesi anlamı taşıyordu. Bu yollardan biri, Avrupa'dan Afrika'nın en uç noktası olan Ümit Burnu'ndan geçerek, Hindistan'a giden yol idi.Bu keşiften sonra, birkaç yıl içinde Avrupa ve Asya arasındaki doğrudan ticaretin büyük kısmı Levanten rotalarını terk etmiş, zor ve zahmetli olmasına rağmen, Ümit Burnundan geçen yolu takip etmeye başlamışlardı. Türklerin yükselişinden bağımsız. Portekiz ve Kristof Kolomb bilinmeyen keşfedecek dünya; ve Hindistan'a giden yeni rota kurulduğunda (Lyber, 1915). 1580'de III.Murat döneminde, İngiliz tüccarlara tanınan ve yüzyıllar boyunca İngiliz-Osmanlı ticaret ilişkilerinin temelini oluşturan ve 1569'da Fransız tüccarlara verilen ile hemen hemen aynı olan bir ayrıcalıklar bildirgesi yayınlamıştır. 1583-1588 yılları arasında, Mısır, Suriye, Cezayir, Sakız Adası ve Patras' ta konsolosluklar kurulması dikkat çekicidir (Agoston, 2001). 16.yüzyılın başından itibaren, önce Fransa ile, sonra İngiltere ile yapılan kapitülasyon anlaşmalarının ardından diğer Avrupa ülkelerine de dış ticarete ayrıcalıklar verilmiştir. u ülkelerden ithal edilen ürünlerin genel gümrük vergisi oranı % 5'e düşürülmüştür.

17. yüzyıl başlarında, İspanya ve Portekiz'in geleneksel ticaret yollarını değiştirme politikası, dünya ticaretinin önde gelen rakipleri olan Hollanda, İngiltere ve Osmanlı Devletlerini ortak hedefe ve işbirliğine yönlendirmiştir. Osmanlı yönetimi de yabancılar için %6 olan dahili gümrük vergisini Hollanda ve İngiliz tüccarlar için %3'e indirerek onları Müslümanların sahip olduğu avantajlı duruma getirmiştir. 1683'te Fransa ile yeni bir ticaret anlaşmasıyla,bu oran yüzde 3'e indirilmiştir. Böylece, bu önemli kaynaktan çok az gelir sağlamakta ve yabancı imalatçıların rekabetine karşı yerli sanayi için son koruma önlemlerini ortadan kaldırmaktadır. Ancak, yabancı ülkelelerin özellikle İngiltere'nin, tüccar ve Konsolosları, Osmanlı devletinin içinde yaşayan yabancı tüccarlar yapacakları ihracatta, Osmanlı devletine ait tekelilerin de kaldırılmasını talep etmişlerdir. Yabancı tüccarlar, 18. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin yurtiçindeki ticaretinde çok fazla rol almamıştır. Ancak, yerli tüccarlar dahili gümrük vergisi ödedikleri halde, yabancı tüccarlar böyle bir vergiye tabii değillerdi. Bu nedenle sadece %3 tutarında gümrük vergisi ile ithalat yapmak da yabancı tüccarlar için rekabet avantajı sağlamıştır. Bu nedenle 18.yüzyıldan itibaren yabancı tüccarların daha aktif oldukları gözlem-

lenmiştir. Ayrıca, üretimde kullandıkları hammaddeleri üretim yerinden daha düşük fiyata alabilmişlerdir. Rusların, Çarlığın kuruluşu (1547) sonrasında, Orta Asya, Balkanlar, Sibiry'a'nın yanında Osmanlı toprakları üzerinde de yayılmacı politikalar izlemesi, sadece Osmanlılar için değil Avrupa devletleri için de bir tehdit unsurudur (Kalender-Eltut, 2007; Prousis, 2006). Rusya ile Osmanlı arasındaki ilişkiler, Yıldırım Bayezit zamanında başlamış, 1681'de imzalanan Bahçesaray Antlaşmasından sonra, 1700'de İstanbul Antlaşması ile Azak Kale'sinden yola çıkarak, Osmanlı ile serbest ticaret anlaşması ve seyrüsefer hakkı elde etme çabası karşılık bulmamıştır. Karadeniz'e hakim olma isteği 1711 Prut Antlaşması, 1713 Edirne Anlaşmaları ile Rusya'ya karşılık Karadeniz de üstünlük sağlanmaya devam edilmiştir (Çiçek, 2021; Köse, 2012; İnalçık, 2008; İnalçık, 1992) 1739'a kadar Rusya'nın Karadeniz'de ticaret yapması mümkün olmamıştır. Bu tarihteki Belgrad antlaşması ile, Azak bölgesi tarafsız bölge olurken, Osmanlı Devleti üstünlüğünü korumaya devam etmiş, ancak, Rusların Karadeniz'de Osmanlı tebaasına ait gemilerle olmak üzere Ruslara Karadeniz'de serbest ticaret hakkı tanınmıştır. Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile Kırım'ın bağımsızlığının yanısıra, 11. Madde ile Ruslara Karadeniz'de kendi gemileri ile doğrudan ticaret yapma ve boğazlardan serbest geçiş hakkı da vermiştir (Prousis; 2006). 1783'te imzalanan anlaşma ile İngiliz ve Fransız tüccarlara verilen, %3'den fazla gümrük vergisi alınmaması ve Osmanlı topraklarından ihracat yapma hakkına ilave olarak, 1792 yılında imzalanan Yaş Antlaşması ile bu durum sağlanmıştır (Beydilli, 1994). 1812'de imzalanan Bükreş Antlaşması ile bu kez, Tuna Nehrinin iki kısmında da Rusya'nın ticaret yapması sağlandığı gibi, Rusların Karadeniz'den Akdeniz'e güvenli geçiş temin edilmiştir. 1829 Edirne Antlaşması ile Karadeniz tamamen uluslararası ticaret gemilerine açık bir konuma gelmiştir. 19.yüzyılın başında, Osmanlı Devleti Rusya'dan buğday, arpa, balık, balmumu, demir, çini, ve halat gibi ürünler ithal etmiş; şarap, sirke, kahve, kuruyemiş, zeytin, üzüm, portakal, limon, pamuk ipliği ihraç etmiştir (Gürsoy, 2020; Sakul, 2009). Yabancı tüccarların bu üstünlüğü, 1809 Kal'a-i Sultaniye Antlaşmasına kadar devam etmiştir. Bu anlaşma ile yabancı tüccarlara da, malı üretim yerinde satın almaları durumunda yerli tüccar gibi dâhili gümrük vergisi ödemelerini şart koşmuştur (Kütükoğlu, 1996: 264). Yerli tüccarların korunması, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşmasına kadar devam etmiştir. Anlaşma daha önce dâhilde alınan vergilerin, tek bir vergi halinde, karadan limana mal getiren, hem yerli hem de yabancı tüccarlar, tarafından %9 olarak ödenmesine karar verilmiştir. Ancak, ithal edilen ürünlerde yabancı tüccar, %3 liman vergisi, % 2 dahil ile toplam %5 gümrük vergisi öderken, ihracat yapmak isteyen yerli tüccar ise % 9 dâhili ve %3 haricî olmak üzere toplamda %12 gümrük vergisi ödemek zorunda

kalmaktadır. Böylelikle, yabancı tüccarlar, ve ithalatçılar, gümrük vergileri nedeni ile yerli tüccarlara göre rekabet üstünlüğünü korumaya devam etmiştir. Bu anlaşma ile İngiltere'nin asıl hedefinin Osmanlı Devletinin sınırları içerisine yed-i vâhid uygulaması ile ihraç mallarına uygulanan imtiyazlı tekelciliği ve ihracat yasakçılığını ortadan kaldırmak olduğunu iddia etmektedir (Pamuk, 2014; Çeştepe ve Güven, 2016; Kütükoğlu 1992: 39; Gürsel,1985:688).

1800'lerin başında, İngiltere Sanayi devrimine dayalı olarak, kendi ekonomisindeki kalkınmasını tamamlamış, dünyanın süper gücü haline gelmiştir. Ancak, sanayi devriminin getirdiği, yatırımları henüz yapmakta olan diğer Avrupa ülkeleri, korumacı ticaret politikaları ile İngiliz ürünlerinin kendi ülkelerine girmelerini engelliyorlardı. İngiltere, doğuda Çin'den, batıda güney Amerika ülkelerine kadar pek çok ülkeye ya siyasi yada mali baskı uygulayarak, hatta silahlı güçlerle serbest ticaret anlaşması imzalatıyordu (Pamuk, 2014).

Osmanlı Devleti'ni 1838'de Balta Limanı antlaşmasını yapmaya iten faktörler arasında, 1838 deki Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı olduğu kadar, 1821'de Balkanlar'da Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi gibi politik nedenler de etkili olmuştur. Özellikle dış ticaretteki, devlet tekelileri İngiltere'nin çıkarlarını tehdit etmekteydi. Osmanlı'nın Mehmet Ali Paşa'nın ordusunun gücünü bir tehdit olarak algılaması, sadece Mısır için değil, Rusya'nın artan askeri ve siyasi gücü nedeni ile Suriye gibi bölgeler için de geçerli olmuştur.

Osmanlı Devleti, 19.yüzyıl başlarında aşırı yüksek fiyatları dengelemek, tüketicileri ve üreticileri korumak, devlet gelirlerini artırmak için, "yed-i vahid" yöntemi ile ticarete müdahale etmiştir. 1827'de üretim yerinden limana gelecek malların ticaretini Müslüman ve tebaadan tüccarlara yaptırmak için tezkere kullanılmış, dâhili üretim için gerekli olan meşe palamudu vergiye tabi olmadan üretim merkezinden ayrıldıktan sonra, kalan miktar tezkereli tüccarlar tarafından İzmir'den ihraç edilmiştir (Çeştepe ve Güven, 2016). 1830-1836 yılları arasında, Yed-i vahid politikasından en çok etkilenen ürün afyon olmuştur. Bu nedenle, bu dönemde, afyon ihraç fiyatları arttığı ve yabancı tüccarların zarar ettiği tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin ticaret politikaları, İngiltere ve diğer Avrupa ülkeleriyle yapılan Serbest Ticaret Anlaşmaları (1838-1841) ile serbest ticaret politikası olarak ile karakterize edilmiştir. Ancak, Avrupa ülkeleri ticari anlaşmalarında, liberal politikalarının uygulanmasını savunurken, aksine, kendi dış ticaret politika uygulamalarında merkantilist uygulamalar yapmışlardır. Osmanlıların ağırlıklı olarak nihai, Avrupa mallarını ithal ettiği ve esas olarak hammadde ve gıda maddelerini

(tahıllar ve aynı zamanda nakit mahsuller) ihraç ettiği bir ticaret iklimi oluşturmuştur. Bu da Osmanlı Devleti açısından liberal bir politika anlayışı, başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletleri açısından neo-merkantalist bir yaklaşımdır. Antlaşmalar, ihracata ilişkin tarifeleri (ad valorem) %12' de ve ithalatta %5, yerli tüccarlar, %8 oranında dahili gümrük vergisine tabi tutulurken, yabancı tüccarlar bu vergiden muaftır. Bu, Osmanlı dış ticaretinin genişlemesine ve sanayi ithalatının rekabeti altında imalat üretiminde düşüşe yol açtı: Önce kıyı bölgelerinde başlayan düşüş, demiryollarının gelişmesi nedeniyle iç bölgelere yayılmıştır. 1838'de Fransa, 1839 da Hansa Birliği (sonrasında Almanya İmparatorluğu haline gelecek) ve Sardunya Krallığı (İtalya krallığı); 1840 yılında İsveç, Norveç, İspanya, Hollanda, Prusya, Alman Gümrük Birliği; 1841 da Danimarka, Toscana Büyük Dükalığı ve Belçika ile Baltalimanı ile aynı şartlara sahip anlaşmalar imzalanmıştır (Pamuk, 2014; Acartürk ve Kılıç, 2011; Eccie, 2010). 1838 ticaret antlaşması, iç ve dış ticaretteki her türlü sınırlamayı kaldırarak yabancı malların ülkeye kolayca girişini, yerli hammaddenin, yabancı tüccarlar tarafından ihraç edilmesini kolaylaştırmıştır. Ticaret antlaşmasıyla yabancı tüccarlar, iç gümrük vergilerinden muaf tutulduğu halde, yerli tüccarlar bu vergileri ödemeye devam etmişlerdir. İngiltere'den Osmanlı Devleti'ne gelen mallar için gümrük vergileri %3 iken, İngiltere'ye Osmanlı'dan ithal edilenler benzer ürünler için yüzde 60 olarak uygulanmıştır (Bailey, 1942: 120).İngiliz tarifeleri, ülkesinde üretim verimliliğinin önünde bir engel olarak görülmektedir. İngiltere'nin amacı, Osmanlı Devleti'ndeki iç tekelleri sona erdirmek için bir anlaşma yapmaktı (Geyikdağı, 2011). Bu iç tekellerin kaldırılmasıyla Osmanlı devletinin koruduğu İngiliz mallarıyla rekabet edebilecek bir üretici kalmayacak noktaya gelmiştir (Pamuk, 2014). Osmanlı pazarları geniş ölçüde yabancıların denetimine geçmiş, Avrupa rekabeti karşısında, Osmanlı esnafı zamanla faaliyetini durdurmak zorunda kalmış, Osmanlı hammadde ve ara malları, tercihen daha fazla ücret teklif eden Avrupalı tüccarlara satıldığından bu maddelerin fiyatlarında büyük artışlar gözlenmiş, bu yüzden Osmanlı esnafı hammadde bulmakta sıkıntı çekmiş, hatta bazılarını hiç tedarik edememiştir.

Tablo 2: Osmanlı Devleti'nin Gümrük Vergi Gelirlerinin Toplam Gelirler İçindeki Payı %

(Bin Osmanlı Lirası)

Yıllar	İhracat Geliri	İthalat Geliri	Cari Açık	Gümrük Gelirleri	Toplam Bütçe Gelirleri	Gümrük Gelirlerinin Toplam Bütçe İçindeki Payı	Toplam Bütçe Giderleri	Toplam Bütçe Açıkları
1862-1863				2829	16610	19,0		-1.722
1875-1876				2075	23882	8,6	28929	-5.046
1877-1878			-11.615	2014	20071	10,0	42683	-26.212
1880	8.497	17.847	-9.350	892*	16155	5,0	21950	-5.794
1885	15.536	20.004	-7928					
1890	12837	22.914	-10.078					
1900	14.905	23.842	-8.937					

Kaynak: Araştırmacı tarafından düzenlenmiştir; Güran(2017);Pamuk (1984) verileri, araştırmacı tarafından, %5 gümrük vergisi alındığı varsayımı ile hesaplanmıştır.

Bu durum Osmanlı ekonomisinde hem hammadde hem de nihai ürün piyasalarının yabancıların eline geçmesine sebep olmuştur. Avrupa devletleri ile olan haksız rekabet karşısında, Osmanlı vatandaşı tüccarlar faaliyetini durdurmak zorunda kalmıştır (Pamuk, 2014; Acartürk ve Kılıç, 2011; Kütükoğlu, 1971:109). Balta Limanı Antlaşması ile sadece dış ticarete değil aynı zamanda, devlet bütçe gelirlerinin en önemli kısmını oluşturan tek el hakkı elinden almıştır. Osmanlı ekonomisi, 1780 ve 1830 arasında, % 1,5 oranında büyümüştür. 1839-1841 döneminden 1852-1854 dönemine ve 1857-1859 döneminden 1871-1873 dönemine kadar, Osmanlı ekonomisi %5'in üzerinde büyümüştür (Pamuk, 2012; 1984).

ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki ilk ticaret faaliyetleri, ABD'nin bağımsızlığını kazandığı 1776 yılından sonra başlamış; ilk ticari gemi, 1785'te İstanbul'a,1803'te İzmir'e gelmiştir. Ancak, Osmanlı-ABD ticari anlaşması,1830 yılında yapılmıştır (Turgay,1982). Osmanlı'nın, ABD'den ithal ettiği, kahve, kırmızı biber, karanfil, yenibahar ve diğer baharatlar, tüketim ürünleri ile bakır, afyon gibi ürünlerin ticaretini de izin verilmiştir. Bu anlaşma, ABD'nin uyguladığı "en çok kayırlan ülke " ilkesi çerçevesinde yapılmıştır. 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı'ndan, İstanbul ve İzmir limanlarından yapılan dış ticaret de etkilenmiştir. Bu dönemde, ABD'ye yapılan ihracat 368.221 ABD \$ ile sınırlı kalmıştır (Turgay, 1982). 1829'da imzalanan Edirne antlaşması ile ABD'ye de Rusya'ya verilen ayrıcalıklar verilmiştir. ABD Balta Limanı antlaşmasına taraf olmasa da, Osmanlı-ABD ilişkilerine yeni bir boyut getirmektedir. İthalatta alınan vergi %8'e çıkarılmış, ihracat %1'e düşürülmüştür. 1834 yılına kadar ABD Osmanlı Devletinden ithal edilen meyvelerden gümrük vergisi almamış, 1842'de advalorem vergi uygulanmaya baş-

lanmıştır. İlk olarak, 1843-1847 döneminde, sonrasında, 1860'tan itibaren , özel vergi alınmaya başlanmıştır (Pamuk, 2014; Pamuk, 1984; Turgay, 1982). 1870'li yıllara kadar, Batı ve Orta Avrupa ülkelerinin ve ABD'nin, Osmanlı dış ticaretindeki payı %70'ler seviyesinde olmuştur (Pamuk, 1984).

Kırım Savaşı (1854-1856) sonrasında, 1838 yılında yaptığı Balta limanı anlaşmasının, Osmanlı ekonomisi üzerine yaptığı zarar, nedeniyle, bu anlaşmanın maddeleri 1862'de yenilenmiştir. 4. ve 5. Madde, ile İngiltere'ye uygulanan, Osmanlı'nın yaptığı ihracatlar üzerindeki yüzde sekiz nispi vergi, tek bir oranda sabit tutulmuştur. Buna karşılık, yerli tacirler, yaptıkları ihracatta yüzde sekiz nispi vergiye devam edilmesine karar verilmiştir (Pamuk, 1984). Bu vergilerin her ikisi de Osmanlı hükümeti tarafından diğer tüm uluslara yapılan ihracat ve ithalatlara konulmuştur. 15.Maddeye göre ABD, Osmanlı topraklarına silah ve mühimmat ithal etme yasağını kabul etmiştir.1862 Antlaşmasının 20.Madde'sine göre, tarifinin gözden geçirilmesine izin vererek, 1875'te, Osmanlı İmparatorluğu'na ABD'den yapılan ithalatta uygulanan yüzde 8 nispi verginin yüzde 20'ye çıkarılmıştır. Ancak, 1883 yılına kadar bu tarife artışı kabul edilmedi. Osmanlı 1884'te 1862 Antlaşması'nın geçersiz ve hükümsüz olduğunu bildirmiş olsa da, ABD, anlaşmanın,tek taraflı feshini kabul etmemiştir. Ancak, en çok kayırlan ulus maddesine göre, 1830 Antlaşması. ABD ve Avrupalı güçler, vergide herhangi bir artışı kabul etmemişlerdir. Sonuç olarak, çeşitli imtiyazlar karşılığında tüm yetkilerin anlaşmasının elde edildiği, 1907 yılına kadar ithalat vergilerini değiştirememiş, Osmanlı pazarlarına yapılan ithalatta yüzde on bir oranındaki yeni bir vergi 1914'e kadar yürürlükte kalmıştır (Pamuk, 2014; Pamuk, 1984).

1877-1878 Osmanlı Rus savaşı ile 1898 Osmanlı Yunan savaşlarının ardından, 1898-1899 döneminde dış ticaretin yıllık artış oranı sadece %1.2'dir. Aynı dönemde, batılı devletlerin, Osmanlı dış ticaretindeki oranının %70'den, %75'e çıkmıştır. Özellikle de Almanya'nın dış ticaretteki payı artarken, İngiltere'nin payının azalmıştır. 1908 yılına kadar, Osmanlı Devleti'nin hem toprak hem de nüfusunun dörtte birini kaybetmesi, dış ticaret rakamlarına da yansımıştır. Ancak, 1913 yılında ihracatın 1907 yılındaki seviyesine çıktığı, buna karşılık özellikle savaşla ilgili hammadde, silah ve diğer ekipmanları almak zorunda olduğu için 1913 kadar olan dönemde ithalat %25 oranında artmıştır. Pamuk (1984)'un tahminlerine göre 1913 yılında yapılan ihracat, gayri safi yurtiçi hasılanın % 14'ü kadar, ithalat ise %19'u düzeyine ulaşmıştır. Birinci Dünya Savaşına girerken, Osmanlı ekonomisi dışa açık, sermaye girişi ve çıkışlarının serbest olduğu, dış ticarete düşük gümrük vergilerinin uygulandığı bir politika izlemektedir (Pamuk, 1984). Balta Limanı anlaşmasından sonra, artan ithalat nedeni ile, özellikle de buharlı makinelerin kullanıldığı

fabrikalarda üretilen tekstil ürünlerin ithalatı nedeni ile, 40 yıl içinde İstanbul, Üsküdar'daki dokuma tezgahlarının sayısı 2.750'den 25'e, tekstil tezgahlarının sayısı 350'den 4'e, çatma yastıkçılar tezgahlarının sayısı ise 60'dan 8'e gerilemiştir (Eşiyok, 2010). Bu da Osmanlı devletinin diğer Avrupa ülkeleri, özellikle de İngiltere'nin aksine nihai sanayi mamülleri, özellikle de yünlü ve pamuklu kumaşların ithalatının yapılmasından kaynaklanmaktadır. Türk tekstil sanayi, sanayi devriminin en önemli buluşlarından, buharlı makinelerin kullanımı ile üretilen yünlü ve pamuklu kumaşlar ile el dokuma tezgahlarında üretilen tekstil ürünleri ve kumaşlar rekabet edememiştir. Dış ticaretin GSYH' ya oranı 1840-1842'da %9'dan, 1880-82'de %21'e ve 1913-14'te %29'a çıkmıştır. Ancak, bu artış sanayi ürünlerin ihracatının artması değil, tarım ürünleri ihracatının artmasından kaynaklanmaktadır. 1840'tan 1913'e kadar Osmanlı cari fiyatlarla ölçülen ihracat beş kattan fazla artmış olsa da, ithalat altı buçuk kat artmıştır. İhracatın %90'ından fazlasını gıda maddeleri ve hammaddeler, ithalatın üçte ikisi mamul mallar oluşturmuştur. Toplam tarım ürünlerinin sadece dörtte biri ihraç edilse de, bu ihracat yurtiçi piyasada tarım ürünleri fiyatlarının da artışına neden olmuştur. Bu dönemde, Osmanlı ihracatının %90'ından fazlasını gıda maddeleri ve hammaddeler oluştururken, ithalatın üçte ikisi mamul mallardan oluşuyordu (Karaman ve Pamuk, 2014).

5. 19. Yüzyıl' da Ülkelerin Uyguladığı Gümrük Tarifelerinin Karşılaştırma Analizi

1860-1913 dönemi, Avrupa ülkelerinin birbirleri ile yaptıkları anlaşmalarla tanımlanmaktadır. Özellikle de en çok kayrılan ülke şartının en çok kullanıldığı dönem olarak tanımlanmaktadır (Kindleberger,1870; O'Rourke,1997,2000). 1875 yılında, sanayi mallarına uygulanan gümrük vergileri Danimarka'da %15-20; İtalya'da %8-10. Fransa'da %12-15, Almanya'da %4-6; İsveç de %3-5, İngiltere'de ise sıfır olarak uygulanmıştır. 1913 yılında, sanayi mallarına uygulanan vergileri Danimarka %14'e indirmiş; İsveç %20'ye, İtalya%18'e, Fransa %20, Almanya ise %13'e çıkarmıştır(O'Rourke;2000; Bairoch,1989). 1875 yılında, sanayi mallarına uygulanan gümrük vergileri Danimarka'da %15-20; İtalya'da %8-10; Fransa'da %12-15, Almanya'da %4-6; İsveç de %3-5, İngiltere'de ise sıfır olarak uygulanmıştır.

Tablo 3: Dünya Ekonomisinde Önde Gelen Ülkelerde Uygulanan Tarifeler % (Ortalama)

Yıllar	1875-1879	1880-1884	1885-1889	1890-1895	1895-1899	1900-1904	1905-1909	1910-1914	Ortalama
Osmanlı	5	5	5	5	5	5	5	5	5
ABD	29.4	29.1	29.9	23.5	22.7	26.8	13.0	18.3	25.4
Avustralya	9.7	9.2	10.7	12.8	14.2	19.0	19.7	19.0	14.3
Kanada	15.7	16.9	18.1	19.0	19.5	19.3	19.3	19.5	18.4
Danimarka	11.9	11.6	12.6	9.2	9	8.1	6.8	5	9.3
Fransa	5.2	6.0	7.9	9.7	10.4	8.6	8.5	8.9	8.2
Almanya	3.7	6.1	8.2	8.9	9.3	8.4	7.6	7.0	7.4
İtalya	7.9	8.3	9.0	9.6	10.2	10.8	11.7	11.7	9.9
Norveç	10.2	12.6	11.1	11.2	11.6	11.7	11.5	12.8	11.6
İsveç	9.7	10.5	10.7	10.7	11.4	10.7	9.5	8.4	5.1
İngiltere	5.3	4.8	5.3	4.8	4.8	6.1	5.3	4.8	-

Kaynak: O'Rourke and Williamson,1999, Acartürk ve Kılıç, (2011); Ecchia (2010); Cole (1922); Meadwell (2002)

1913 yılında Danimarka, sanayi malları üzerinde uygulanan vergileri %14'e indirmiş; İsveç %20'ye, İtalya%18'e, Fransa %20, Almanya ise %13'e çıkarmıştır (O'Rourke and Williamson, 2000; Bairoch, 1989). İngiltere'de deri, yün, demir, çelik, pamuk ipliğinde sıfır, ABD'de yün ipliğine %35.5; demire %23.2, yün ipine %70.9, pamuk ipliğine %51, alkollü içeceklere %68.5 oranında gümrük vergisi uygulanmıştır (Lample, 2008). 1859 yılında, buğdaya, İngiltere %2.3, Fransa, %1; Almanya Gümrük Birliği 2.2%, Belçika'da %1, ABD, %15 gümrük vergisi uygulanırken,1875'te bu oranlar İngiltere ve Belçika' da sıfıra inmiş; ABD'de ise %17.7'e çıkmıştır. Bu tabloya göre, 19. yüzyılda özellikle, 1849'dan itibaren ticaretin serbestleşmeye başladığı İngiltere'de bile ithalatta uygulanan gümrük tarifeleri, Osmanlı devleti'nin ithalatta uyguladığı gümrük vergilerinden çok daha yüksektir. Bu oranlar, Avrupa ülkelerinin çevre ülkelerine, 1860'da %12, 1890'da %17'dir. 1910'larda da %13 seviyesindedir. Az gelişmiş ülkelerde, gümrük tarife oranları, 1860'da %8, 1890'da % 14,1910'da en yüksek oranı %17'dir.

1875 yılında gümrük gelirlerinin, bütçe gelirlerinin içindeki payı Fransa'da %6.7, Birleşik Krallık %26.7, Almanya'da %43.9 iken 1894 yılında, bu oranlar Fransa'da %12.9, İngiltere'de %19.6 ve Almanya'da ise %19.6 gerçekleşmiştir (Clemens and Williams, 1950). Avrupa dış ticareti, 1850-1860 arasındaki 10 yıllık dönemde % 5, 1861-1870 döneminde % 4.25, 1870-1880 döneminde, %3.70 oranında artmıştır. İngiltere'nin dış ticareti, 1850-1860 döneminde, %5.6, 1860-1870 döneminde %3 ve 1870-1880 arasında %2.84 oranında artış göstermiştir. Ancak, ABD'de bu dönemlerdeki artış, 1850-1860

arasındaki 10 yıllık dönemde % 8,98, 1861-1870 döneminde % 1.41, 1870-1880 döneminde, %9.78 oranında olmuştur. (Accominotti ve Marc-Flandreau; 2008). ABD’de dış ticaretin GSYİH’ya oranı 1840-42’de %9’dan 1880-82’de %21’e ve 1913-14’te %29’a yükselmiştir. Serbest ticaret anlaşmalarının tarım ürünleri ticaretinde de kullanılması şaşırtıcı olarak tanımlanmaktadır. Ancak, İsveç gibi birkaç ülkede küçük, tahıl-hayvancılıkta uzmanlaşmış ve daha büyük, tahıl üreten çiftçiler için en çok tarımsal desteği zarar vermiştir. Bu serbest ticaret, pek çok ülkede tarımsal korumanın yeniden başlamasına neden olmuştur. Böylece, Almanya’da güçlü, Bismarck’ın 1879 daki demir ve çavdar’a yönelik uygulamaları; Fransa’da korumacı atılım, 1892 Meline tarifesi, İtalya ılımlı tarifeler 1878’de ve 1887’de daha ağır tarifeler olarak uygulanmaya başlanmıştır (Federico ve Tena-Junguito, 1998; Tena- Junguito vd, 2011, Tena-Junguito, 2010, 2006). İngiltere’nin gümrük gelirlerinin toplam devlet gelirleri içindeki payı, 1835’te geçici bir süre için %45’lere düşse de 1830 yılından 1865’li yıllara kadar gümrük gelirleri toplam gelirlerin %90’nı oluşturmaktadır. İngiltere’de gümrük vergi oranlarının (tarifelerin) indirildiği 1860’dan 1890’lı yıllara kadar toplam gümrük vergi gelirleri, toplam bütçe gelirlerinin %50’sini oluşturmuştur (Hansen, 1990). İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devletinde gümrük vergilerinin ithalata oranları karşılaştırılmalı olarak verilmiştir. Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren, ikili uluslararası ticaret anlaşmaları ile yabancı ülkelere imtiyaz vermek, gümrük tarifelerini düşük tutma olarak tanımlanan, kapitülasyonlar, dış politikasında da etkili olmuştur. Osmanlı Devleti için gümrük gelirlerinin, ithalat içinde payı, Almanya, İngiltere ve Fransa’yla karşılaştırması verilmektedir. Özellikle 19. Yüzyılda, liberal ekonomi politikalarının öncüsü İngiltere gibi, ancak, İngiltere’den bile önce ve İngiltere’den düşük gümrük tarife politikası uygulaması, Osmanlı ekonomisine zarar vermiştir. 1860 yılından sonra gümrük tarifelerinde indirim yapan İngiltere’yi, Fransa, ABD, Almanya ancak, 1870’li yıllardan itibaren izlemeye başlamışlardır. Tablo 4’de görüldüğü üzere, gümrük gelirlerinin bütçe gelirlerinin 1894 yılında İngiltere’de % 19.6, Fransa’da %12.9, %52.5, Osmanlı’da %16.3’ünü oluşturmaktadır. 1860’da Avrupa ülkelerinde ithalatta alınan gümrük vergisi %20’nin altında, 1880-1910 arasında %22-25 arasında, 1910-1920 arasında %20-%15 arasında dalgalanmaktadır. Almanya, İngiltere, Fransa’nın gümrük gelirlerinin bütçe gelirleri içindeki payları daha yüksektir.

Tablo 4: Gümrük Vergisi Gelirlerin Bütçe Gelirleri İçindeki Payı (%)

Yıllar	Fransa	Almanya	Birleşik Krallık	Osmanlı
1875	6.7	43.9	26.7	19,0
1879	8	47.9	26.0	8,6
1880	8.9	55.8	23.1	10,0
1885	9.6	58.5	22.2	5,0
1892	12.2	57.1	20.4	7,0
1893	12.8	52.8	20.4	6,5
1894	12.9	52.5	19.6	16,3

Kaynak: Meadwell, 2002, Osmanlı verileri bu çalışmada oluşturulmuştur. Nye (1991), Güran, (2017), Meadwell(2002)'den yararlanılarak bu çalışmada oluşturulmuştur.

Tablo 5, 1800-1913 arasında, toplam dünya ihracatını göstermektedir. 1800 yılında dünya ticareti hacmi, 436 milyon ABD doları iken, yüzyılın sonunda, 1900'de, 10 milyar ABD dolara çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşından hemen önce, 1913'te ise 18 milyar ABD çıkmıştır. Dünya ticaretinde en büyük pay, başta, İngiltere, Fransa ve Almanya olmak üzere, Avrupa ülkelerine aittir. 1900 yılında Osmanlı Devleti'nin, 65 milyon ABD \$, Brezilya'nın 182 milyon, Fransa'nın 794 milyon, Almanya'nın 1.1 milyon ABD \$, ABD'nin 1.4 milyon ABD \$, İngiltere'nin 1.5 milyar pound sterlin ihracatı olmuştur.

Tablo 5: Dünya ve Kıtaların İhracatı (Kıtalar) / Milyon USD²

Yıllar	Osmanlı(1)	Avrupa	Amerika	Asya	Dünya Toplam
1800	-		40	16	436
1811-1819	1.400 (Osmanlı Lirası)	273	59	29	361(1811)-505 (1819)
1830-1839	1.700 (Osmanlı Lirası) 6	549	204	120	884 (1830) -1378 (1839)
1840-1860	8.700 (Osmanlı Lirası) 9	900	315	394	1399 (1840)- 3404 (1860)
1861		2164	541	394	3269(1861)
1871		3598	921	654	5525(1871)
1874-1880	2	4140	1163	741	6292(1874)-6717(1880)
1881-1890	37 17 £	4.247	1720	912	8042(1881)- 8042(1890)
1891-1895	25\$	4.792	2961	912	7891(1891)- 7667(1895)
1897-1900	5(OL)L -31(\$)	4.880	1992	880	8305(1897))- 10200(1900)
1900	65(\$)	5.872	2328	1038	10200
1913	103(\$)	10.538	4486	2348	18736

Kaynak: Bu tablonun hazırlanmasında, (1) Güran, (2017); (3)Newland (1998); (4) Chalmer (1931) ; (5) Frederico ve Tena Junguito (2018); Maddison, 2003; Turgay, 1982'dan yararlanılmıştır.

Not: ABD'ye yapılan ihracat 1815-1819)

² Ay, 2007(1 Osmanlı Lirası= 4.39 ABD; Ay, 2007)

Dünya toplam ihracatı da 10.100 milyon ABD \$ olarak hesaplanmıştır (Frederico ve Tena-Junguito, 2018; Güran, 2017; Maddison, 2003; Newlang, 1998; Turgay, 1982; Chalmer, 1931;). 1900 yılında, Osmanlı Devleti, dünya ihracatında, % 0,6'lık bir paya sahiptir. İngiltere'nin payı, %14, Almanya'nın payı %11, Fransa'nın payı % 8'dir (Maddison, 2003; OECD, 2003).

6. Sonuç

13. yüzyılda kurulup, sahip oldukları bereketli topraklarda, bilimin, yeniliğin, aklın, gücünü kullanarak, üç kıtada hüküm süren bir devlet olmayı başaran Osmanlı Devleti, uluslararası ticaret politikalarını, kuruluşundan, 19. Yüzyıla kadar çok etkin olarak kullanmıştır. Serbest ticaret anlaşmaları bu tarihte güçlü bir biçimde kullanarak, genişleme politikası olarak da kullanmıştır. 16. Yüzyıldan, 18. Yüzyılın ortalarına kadar izlenen, feodal devlet yapısının olduğu Avrupa ülkelerinde ekonomide alınması gereken kararların da devlet tarafından alındığı dönem olarak tarihe geçmiştir. Modern ekonomilerdeki en önemli üretim faktörleri sermaye, emek ve toprak arasındaki bölüşüm, devlet eliyle karar veriliyordu. Emeğe dayalı üretim sisteminde, bölüşümü belirleyen temel unsur da toprak sahipliği idi. Devlet, bütün toprakların sahibi olarak, üretim sisteminin geri kalanında belirlenmesinde rol oynamaktadır. Toprak sahipliğinin, ayrıcalık olarak, devletin ulusal güvenliğini sağlayan kişilere verildiği, merkantilist dönemde, de gücünün artırılmasına yönelik olarak, üretimin artırılması zorunluluğunun yanında, artan üretimin ihracata yönlendirildiği dönem olarak anılmaktadır. 1760'lardan itibaren Merkantilist politikalar olarak, ekonomi literatürüne giren bu dönem, devletin yabancı mallara yüksek gümrük tarifeleri uygulayarak, ülke ekonomilerini korumayı tercih edildiği, ülkeye altın ve gümüş akımının artmasına dayalı sistemdir. Ödemeler bilançosunda, cari işlemler dengesi fazla vermesi, devletin aynı zamanda gücünü temsil etmektedir. Bu şartlarda, kendi gümrüklerini açan, Osmanlı Devleti, amacına uygun olarak, siyasi sınırlarını genişletirken, bereketli topraklarda dönemin stratejik tarım ürünleri üretiminde etkili olmuştur. Ancak, en önemli etki, doğudan batıya gelen, kuzeyden güneye giden uluslararası ticaret yollarını da ele geçirmesiyle, Hollanda gibi dünyanın önde gelen ticaret merkezlerinin de önemini azalmasına yol açmıştır. Öyle ki, batı Avrupa ülkeleri, yeni ticaret yollarının keşfedilmesi için girişimde bulunmuşlardır. Hindistan olmak üzere Asya pazarlarına ulaşmak için, Güney Afrika'nın en güney noktasında Ümit Burnundan geçmek zorunda kalmaları, büyüyen Osmanlı'nın dış ticaret politikalarını etkisi olarak yorumlanabilir. Yeni keşifler, buluşlar, sadece yeni coğrafi alanların bulunması ile sınırlı kalmamıştır. Buharlı makinelerin keşfi, bunun sanayi üretiminde ve özellikle buharlı gemilerde kullanımı, dünyada yeni ürünlerle, yeni uluslararası pazarlara erişim anlamı taşımaktay-

dı. Bu keşifler, ekonominin reel kesimi ile sınırlı değildi. Ekonomideki gelişmeler piyasalardaki gelişmelerle sınırlı kalmamıştır; teoride de devrim niteliğinde gelişmeler olmuştur. Sonrasında, klasik iktisat olarak adlandırılacak, yeni ekonomi döneminde, Smith (1776), Ricardo (1817); Mill (1848) ve Marshall (1890) tarafından geliştirilen liberal sistem, daha önceki yoğun devlet müdahaleciliğine dayanan ve sömürgeciliğe yol açan “merkantilist sistem”e, karşı ortaya çıkmış bir sistemdir. Adam Smith ile başlayan dönem, merkantilist sistemin aksine devletin müdahalesi olmadan, hem yurtiçinde, hem de yurtdışında, kararların, verimlilik esasına dayalı olarak verildiği ortamda, cari işlemler dengesi, bütçe dengesi ve ekonominin genel dengeye ulaştığı bir ekonomik sistemdir. Klasik iktisatçıların, “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” olarak özetlediği bu ekonomik sistemde, devletin ekonomik faaliyetlere müdahale etmesine hiçbir gerekçe yoktur. Ülkede kimin neyi üreteceğine devlet müdahale etmemesi gerektiği gibi, yabancı ülkelerde üretilen malların ülke gümrüklerinde serbestçe geçmesine izin verilmesi, devletin yabancı malların girişini yüksek gümrük vergileri ile engellememesi anlamı taşımaktadır. Dış ticaret, Adam Smith tarafından, mutlak üstünlük, David Ricardo tarafından ise karşılaştırmalı üstünlük ile açıklanmıştır. Teorideki bu gelişmeler sırasında, başta İngiltere olmak üzere, çoğu Avrupa ülkesi, ekonomide sahip oldukları üstünlükleri, Osmanlı Devleti ve benzeri ülkeler olan ülkelerde siyasi ve askeri üstünlüğe çevirmiştir. Daha önce, uluslararası ticaret politikalarını, genişleme politikası olarak kullanan, Osmanlı İmparatorluğu’nun askeri, siyasi gücünü kaybetmeye başlamasına bağlı olarak, 19. Yüzyılın başından, itibaren gerek önce İngiltere, sonrasında, Fransa ile imzalanan serbest ticaret anlaşmaları ile kendi ödemeler dengesi aleyhine dış ticaret politikaları izlemek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devletinin ekonomisindeki gelişmeler, bir anlamda ekonomide, özellikle de, uluslararası ticaret teorilerinin ortaya çıkışı ve bu teorik yaklaşımların politika uygulamalarının etkilerinin açıkça görüldüğü özel bir vaka olarak değerlendirilebilir. Ancak, 18. Yüzyılın sonlarında ortaya çıkan bu düşünce sistemi, içimde bulunduğu dönemin ekonomi politikalarına ters düşerken, 19.yüzyılda neredeyse, serbest ticaret uygulamasının tek örneği olarak değerlendirilebilir. Osmanlı Devleti’nde ekonomide 1838’de imzalanan Balta limanı serbest ticaret anlaşması, 1821 yılında, Yunan ayaklanması, 1833’de Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanlarını bastırabilmek için ihtiyacı olan askeri ve siyasi desteği, 1853-1856 yılları arasında Kırım’da Rus-Osmanlı savaşını mali kaynağı elde edebilmesi için, dış ticaret politikası tercihinden çok, zorunlu olarak, liberal politikalar izlemek zorunda kalmıştır. 13.yüzyılda kurulduğunda, büyümesinde etkili olan dış ticaret politikaları, 19. Yüzyılın ilk yarısından itibaren, yeni mali yükümlülükler, artan dış borç, artan dış ticaret açıklarının yanında, Osmanlı’nın sadece sanayi üre-

timine zarar vermemiş aynı zamanda, Osmanlı Devleti'ni Kurtuluş Savaşına sürükleyen sürecin başlangıcı olmuştur. Osmanlı'nın, bu döneminde, bu politikalar izlenirken, İngiltere, 1815'te ilan ettiği, 1846 yılına kadar yürürlükte alan tahıl kanunu ile buğday, mısır, arpa gibi gıda sanayinin temel hammaddesi olan ürünleri koruma altına almıştır. Oysa, ilk olarak klasik iktisatçılar, Adam Smith'in 1776 'da, kendisi de bir parlamenter olan David Ricardo'nun 1817 de yayınladıkları kitaplarda savundukları liberalizmin aksine, İngiltere, çoğu toprak sahibi olan Lordlardan oluşan İngiliz Parlamentosunda, merkantilist politikalar hakim olmuştur. Ancak, aynı dönemde, Osmanlı topraklarını kendi sanayi, ürünlerine çok düşük gümrük vergileri ile açmaya yönelmesi, kendi sanayi ürünlerinin ihracatını kolaylaştırması, tipik, merkantalist bir uygulamadır. Elbette, sadece Osmanlı'ya karşı uygulamamıştır. Latin Amerika, Uzak doğuya karşı da benzer politikalar izlenmiştir. Bu durumda da merkantilistlerin savundukları devletin politika yapıcı olması, dış ticaret yoluyla devletin altın, gümüş külçelerinin artması, mümkün ise ithalat yapılmaması, ancak, mutlaka yapılması gerekiyorsa, bunun sadece hammadde ile sınırlı kalması, İngiltere'nin ürettiği sanayi mallarının ihracatının artmasına yönelik politikaları, tipik merkantilist politikalarlardır. 1838 Baltalimanı anlaşmasından sonra, Osmanlı devleti ithalatta alınan gümrük vergilerini %5 seviyesinde tutmasına rağmen, İngiltere kendi ülkesine ithalattaki uyguladığı gümrük vergilerini, ancak, 1846'dan sonra yüzde 5 seviyesine düşürmüştür. Aynı dönemde, İngiltere'de başlayan endüstri devrimindeki ABD, en fazla korumacı politika ve en yüksek gümrük vergileri uygulayan ülke olmuştur. İnovasyonda, yeni sanayi ürünlerin üretilmesinde, yeni teknolojilerin bulunmasında, İngiltere'yi geriden takip eden Almanya ve Fransa'da, dünya piyasalarında İngiltere İle rekabet etmeden önce, kendi piyasaları İngiliz mallarına karşı koruyabilmek için, Fransa, Almanya'nın yüksek gümrük vergileri uygulamışlardır. Sanayi malları üretiminde, 19.yüzyılın sonlarına doğru, dünyanın önemli sanayi malları üreticilerinden biri haline gelse de, İngiltere'de Cuningham (1882-1897) Almanya'da Schommeller, merkantilizmi yeniden, ancak çok daha güçlü bir biçimde savunmuşlardır. Merkantilizmin yeniden ortaya çıkışı, zamanın değişen ekonomik ilişkileri; Almanya artan gücü ve zenginliği önemli ölçüde korumacı merkantalist politikalarla sağlanmıştır. Hem Avrupa'dan hem de Avrupa'dan İngiliz ekonomik üstünlüğüne meydan okuma Atlantik boyunca, laissez faire-a inancına bir meydan okuma olarak bir Fransızdan devralınan, bir İskoç tarafından geliştirilen ve İngilizler tarafından uygulanması şaşırtıcıdır. Alman tarih ekolünün dışında yazarlar olmasına rağmen, daha önce klasik iktisatçıların iktisadı görüşleri de sorgulamıştı.

Sadece buğday ithalatına izin vermişler, hatta, ABD'nin Avrupa'ya yaptığı buğday ihracatı, tahıl istilası olarak değerlendirilmektedir. Ancak, ABD hammadde ithalatı dışındaki ürünlerde, özellikle kendi sanayi ürünlerine rekabet edecek ürünlere karşı, çok yüksek gümrük vergi oranları ile koruma gereği duymuştur. 17. ve 18. Yüzyılda, Osmanlı Rus siyasi ilişkilerinin devamında, 19. yüzyılda da Rusya ile olan ilişkiler, Osmanlı devletinin ticari ilişkilerinde de etkili olmuştur. 19. yüzyılda, Osmanlı Devleti' dünya ihracatındaki payı, devrin, önde gelen ülkeleri İngiltere; ABD, Almanya'nın dünya ihracatındaki payından daha azdır. 19.yüzyıl boyunca, hem Baltalimanı antlaşması hem de Rusya ile yapılan ticari ve siyasi antlaşmalar, Osmanlı devletinin dış ticarete açık vermesine neden olduğu gibi, var olan sanayisinde de üretim seviyesinin azalmasına neden olmuştur. Ancak, hiçbir Avrupa ülkesi gümrük vergilerini Osmanlı devletinin ve İngiltere'nin gümrük oranlarının seviyesine indirmemiştir. Özellikle, liberal düşünce sisteminin öncelikle İngiltere'de hakim olması beklenirken, İngiltere'de hammadde temininde, serbest politikalar izlerken, sanayi ürünlerinin ithalatını tercih etmemesi, liberal ekonomik sistemin argümanları ile örtüşmemektedir.

Kaynakça

- Acartürk, E. ve R. Kılıç (2011).Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların İktisadi Ve Siyasi Perspektiften Analizi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.Cilt 29. Sayı 2 ss.1-21
- Accominotti, O. and M. Flandreau (2008). Bilateral Treaties and the Most Favored Nation Clause: the Myth of Trade Liberalization in the Nineteenth Century. *World Politics*.Vol. 60.No. 2.pp. 147-188.
- Agoston, Gabor (2001) *Merces Prohibitae: The Anglo-Ottoman Trade In war Material Dependence Theory*. Oriente Moderno. Nuova Serie. Anno 20. pp.177-192. <http://www.jstor.com/stable/25817751>
- Allen, W.R. (1991) *Mercantilism*. Edited by J.Eatwell. The World of Economics. Macmillan Publisher
- Allen, W.R.(1968). The position of mercantilism and the early development of international trade theory. In *Events, Ideology and Economic Theory: The Determinants of Progress in the Development of Economic Analysis*, ed. R. Eagly, Detroit: Wayne State University
- Alexander, J.G.(1896). The Truth about the Opium War. *The North American Review*, Vol.163. No.478.pp.381-383.Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/25118713>
-(2000). *Osmanlı Tarihi (1099-1688-1704)*Abdülkadir Özcan. TTK Yayınları. Ankara.

- Ay, Ahmet (2007) Türkiye’de Dış Ticaret ve Kur Politikaları Uygulamaları. Çizgi Kitabevi. İstanbul.
- Balaam, D. and B.Hillman (2018). Introduction to Political Economy. Longman.London.
- Bailey, M.,A.,Goldstein J. and B. R. Weingast (1997).The Institutional Roots of American Trade Policy: Politics,Coalitions,and International Trade *World Politics*. Vol.49.No.3.pp.309-338
- Bairoch, P.(1973)European Foreign Trade in the XIX Century:The Development of the Value and Volume of Exports Preliminary Results. *Journal of European Economic History*. Vol.,Iss.1.p:5
- Bairoch, P. (1989). The paradoxes of economic history: economic laws and history. *European Economic Review*, Vol. 33, pp. 225–249. <https://EconPapers.repec.org/RePEc:eee:eecrev:v:33:y:1989:i:2-3:p:225-249>
- Barlett, Bruce (1997) The Truth about Trade in History. Edward, L. Hudgins, ed. Freedom to Trade: Refuting New Protectionism. Cato Institute.
- Beydilli, K.(1994).Küçük Kaynarca’dan Yıkılışa, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, C.1, İstanbul. 65.
- Bulbeck,D.,Reid,A.,Cheng,T.L. and W.Yiqi (1998) Southeast Asian Exports Since the 14th Century: Cloves, Pepper, Coffee, and Sugar.KITLV Press, Research School of Pacific Studies, ANU and Institute of Southeast Asian Studies, p.5.
- Brander, James A. and Barbara J.Spencer.(1985).Export Subsidies and International Market Share Rivalry. *Journal of International Economics*.Vol.18.No.1-2.pp.83-100.[http://w1464.pdf\(nber.org\)](http://w1464.pdf(nber.org))
- Chalmers, Henry (1931) American Foreign Trade, 1830-1930. Current History (1916-1940). Vol.33. No.5. pp. 661-666. <https://www.jstor.org/stable/45339129>
- Chen, S.-C. (2017). *Merchants of War and Peace: British Knowledge of China in the Making of the Opium War* (1st ed.). Hong Kong University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1k3s9gv>
- Chin, Tamara (2013). The Invention of the Silk Road, 1877. Critical Inquiry.Vol. 40.No.1.pp.194-219. <https://www.jstor.org/stable/10.1086/673232>
- Clemens,M.and J. G.Williamson (1950) Why Did the Tariff Correlation Change After 1950. *Journal of Economic Growth*.Vol.9. No1.pp.5-46.<https://www.jstor.org/stable/40215892>
- Convention to Regulate the Commerce between the Territories of The United States and of His Britannick Majesty (1815) .https://avalon.law.yale.edu/19th_century/conv1816.asp
- Çiçek, H.(2021) VIII-. Yüzyıllar Osmanlı-Rus Münasebetlerine Dair Önemli Bir Kaynak: 83/1 Numaralı Ve 1113-1309/1701-1891 Tarihli Rusya Ahidname Defteri. Türk Dünyası Araştırmaları. Cilt. 127. Sayı 250. ss.37-66.
- Cole, Arthur H.(1922).The Textile Schedules in the Tariff of 1922. *The Quarterly Journal of Economics*. Vol.37.No.1.pp.29-51.Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/1885908>
- Coleman, D.C.(1957) Eli Heckscher and The Idea Of Mercantilism. The Scandinavian Economic History Review Volume V· No.1· 1957. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/03585522.1957.10411389>
- Cunningham, W.(1903). The Growth of English Industry and Commerce (Cambridge, 3rd Ed. 1903).

- Cunningham, W. (1894). Dr. Cunningham and his Critics. *The Economic Journal*, Vol.4.No.15 pp.508 -51
- Crowley, John. E. (1990) Neo-Mercantilism and the Wealth of Nations: British Commercial Policy after the American Revolution. *The Historical Journal* .Vol. 33, No. 2 <https://www.jstor.org/stable/2639461>
- Dale, St.F. (2009). Silk Road, Cotton Road or Indo-Chinese Trade in Pre-European Times. *Modern Asian Studies*.Vol. 43.No.1.pp. 79-88. <https://www.jstor.org/stable/20488072>
- Duncan,Bingham(1949).Diplomatic Support of the American Rice Trade, 1835-1845. *Agricultural History*, Vol.23.No.2.pp.92-96.<https://www.jstor.org/stable/3740923>
- Dünya Ticaret Örgütü (2021)https://www.wto.org/english/news_e/news18_e/ddgra_09feb18_e.htm).
- Ecchia, S.(2010) Economic Policy at the End of the Ottoman Empire(1876-1922).MPRA Paper No.42603.
- Eckets, Alfred E.(1999) Opening America’s Market: U.S: Foreign Trade Policy Since 1776. University of North Carolina Press.
- Efe, A.(2006)Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca’dan Berlin’e Ottoman-Russian Wars in the Province of Silistre from Küçük Kaynarca to Berlin.
- Kalender-Eltut, N.(2007).1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve İki Ülke Açısından Sonuçları. 38. ICANAS, Ankara,Türkiy.ss.119-130.
- Esiyok,A.(2010) Osmanlı İmparatorluğu’nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1838 Serbest Ticaret Anlaşması.*Mülkiye Dergisi*.Cilt.34. Sayı.266 ss.67-10
- Frederico, G. and Tena Junguito, Antonio (2018). Federico-Tena World Trade Historical Database : World Trade”, <https://doi.org/10.21950/JKZFDp>, e-cienciaDatos, V2
- Frederico, G. and A.Tena-Junguito (2016) World Trade, 1800-1938, a New Data Set. Working Paper from the European Historical Economics Society. No.93.
- Ferns, H.S.(1950). Investment and Trade between Britain and Argentina in the Nineteenth Century. *The Economic History Review* New Series, Vol. 3, No. 2. pp. 203- 218. <https://www.jstor.org/stable/2590768>
- Fernandes, Tamega, Felipe(2010). How Much Trade Liberalization was There in the World Before and After Cobden-Chevalier?.Conference Paper presented in Tariff in History Madrid May 13 and 14th 2010.
- Geyikdağı,N.(2011).The Economic Views of a Nineteenth Century Ottoman Intellectual: The Relationship between International Trade and Foreign Direct Investment. *Middle Eastern Studies*.Vol.47,1
- Giurgiu, A.(1940) Historical Arguments Favoring the Increase of Economic Competitiveness of A State By Promoting Free Trade. *History Review*. http://feaa.ucv.ro/annals/v7_2008/0036v7-016.pdf
- Gürsoy, Ö. (2020) 1823-1830 Yılları Arasında Osmanlı Rus Ticari Münasebetleri, (90/8 Numaralı Rusya Ahkam Defterine Göre. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Y. Lisans Tezi.

- Güran, T. (2017) Resmi İstatistiklere Göre Osmanlı Toplum ve Ekonomisi. Türkiye İş Bankası Kültür Y.
- Hamashita, T. (2009) Tribute and treaties Maritime Asia and Treaty Port Networks in the Era of Negotiation, 1800 –1900. <https://orgnets.cn/wp-content/uploads/2009/02/hama-shita-asia-ports.pdf>
- Hansen, M., J. (1990). Taxation and the Political Economy of the Tariff. *International Organization*. Vol. 44. 4. 527-551.
- Heckscher, E. (1931). *Mercantilism*. 2 vols, London: Allen & Unwin, 1934.
- Irwin, D. (1992) Strategic Trade Policy and Mercantilist Trade Rivalries. *The American Economic Review*. Vol. 82. No. pp. 134-139. <https://www.jstor.org/stable/2117389>
- Inalcık, Halil (2008). Karadeniz’de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede, Çanakkale Savaşları Tarihi, Edit. Mustafa Demir, I, İstanbul. s. 59 – 64.
- Inalcık, H. (1992). Osmanlı–Rus İlişkileri 1492–1700, Türk – Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1492–1992. Ankara
- Inalcık, Halil (1969) Capital Formation in the Ottoman Empire. *The Journal of Economic History*. Vol. 29. No. 1. pp. 97-140. <https://www.jstor.org/stable/2115500>
- Kaplan, R. (2015). Traveling the Silk Road. *The National Interest*. No. 139 Vol. 3. pp. 72-76. Interviews Henry Kissinger: What Is America’s Purpose? <https://www.jstor.org/stable/44028496>
- Karaman, K. K. and Şevket Pamuk (2010). Ottoman State Finances in European Perspectives, 1500-1914. *The Journal of Economic History*. Vol. 70. No. 3. pp. 593-629. <https://www.jstor.org/stable/40836581>
- Kazgan, Gülten (2012) Dünden Bugüne Küreselleşmenin Ekonomik Temelleri. Tartışma Metni. Türk Ekonomi Kurumu. Tartışma Metni. <http://www.tek.org.tr>
- Keller, W. and C. H. Shiue (2014). Endogenous Formation of Free Trade Agreements: Evidence from the Zollverein’s Impact on Market Integration. *The Journal of Economic History*. Vol. 74. No. 4. pp. 1168-1204
- Keller, W., Li, B. and Carol H. Shiue (2013). Shanga’s Trade, China’s Growth: Continuity, Recovery, and Change Since the Opium War. NBER Working Paper. No. 17754. <https://www.nber.org/papers/w17754>
- Kindleberger, C. P. (1975). The Rise of Free Trade in Western Europe, 1820-1875. *The Journal of Economic History*. Vol. 35. No. 1. pp. 20-55 <https://www.jstor.org/stable/2119154>
- Kuznet, S. (1967). Population and Economic Growth. Proceedings of the American Philosophical Society, Vol. 111. No. 3. pp. 170-193. <https://www.jstor.org/stable/985714>
- Krugman, P. (1979). Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade. *Journal of International Economics*, pp. 469-479.
- Köse, O. (2012). Rusya’nın Karadeniz’le İlk Buluşması: İstanbul Antlaşması (13 Temmuz 1700). *Balikesir University The Journal of Social Sciences Institute* Vol.: 15. No.: 28. pp. 1-22.
- Lalithan, V. (1991). The Silk Route. Proceedings of The Indian History Congress. Vol. 52 pp. 894-902.

- Lampe, M. (2009). Effects of Bilateralism and the MFN Clause on International Trade: Evidence for the Cobden-Chevalier Network, 1860–1875. *The Journal of Economic History*. Vol. 69, No. 4 .pp. 1012-1040
- Lampe, M. (2008). Bilateral Trade Flows in Europe, 1857-1875: A New Dataset Research in Economic History. Vol.26.pp.81-155.
- Lyber, A.H. (1915). The Ottoman Turks and the Routes of Oriental Trade. *The English Historical Review*. Vol. 30 No.120. pp.577-588. <https://www.jstor.org/stable/551296>
- Lipson, E. (1947), *The Economic History of England* (4th Ed. London., iii, I.
- Maddison, Angus (2003). *The World Economy. Historical Statistics* ,OECD Development Center.
- Maddison, Angus(1962). Growth and Fluctuation in the World Economy, 1870-1960. *PSL Quarterly Review*. Vol.15.No.61. https://rosa.uniroma1.it/rosa04/psl_quarterly_review/article/view/11911
- Ma, Debin (1996).The Modern Silk Road:The Global Raw-Silk Market, 1850-1930.*The Journal of Economic History*. Vol .56.No.2.pp. 330-355. <https://www.jstor.org/stable/2123969>
- Magnusson, Lars (1994). *The Political Economy of Mercantilism*. Routledge Explorations in Economic History. <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203416488/mercantilism-lars-magnusson>
- Malthus, T. (1798) *An Essay on the Principle of Population*.London.
- Marshall, A.(1890).*Principles of Economics*. Palgrave Publishing. London.
- Mavor, J. (1925). *An Economic History of Russia*. Vol.1J.M.Den and Sons.London.
- McKeown, T.J.(1983). Hegemonic Stability Theory and the 19th century Tariff Levels in Europe. *International Organization*.
- McGee, Robert and Yeomin Yoon (2016) A Close Look at the US Steel Industry: Protective Tariffs and Their Effect on the Economies of East Working Paper.
- Meadwel, Hudson (2002). The Political Economy of Tariffs in Late Nineteenth Century Europe: Theory and Society. Vol.31.No.5.pp.623-651.Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/3108543>
- Mork,Gordon,R.(1971). Bismarck and the “Capitulation” of German Liberalism. *The Journal of Modern History*. Vol. 43, No. 1.pp. 59- 75 <https://www.jstor.org/stable/1877926>
- Mill, J.S.(1848). *Principles of Political Economy*.
- Misselden, E.(1622). *Free Trade or, The Meanes To Make Trade Florish in History of Economic Thought* Books from McMaster University Archive for the History of Economic Thought
- Nanking Sözleşmesi Treaty (1842) (http://www.midley.co.uk/Nanking/NANKING_JICH.htm)
- Nemlioğlu Koca, Y. (2017). 18. Yüzyılda Karadeniz’de Rus Deniz Ticareti ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*. Cilt 23.ss.83-106.
- Newland, Carlos(1998).Exports and Terms of Trade in Argentina, 1811-1870.*Bulletin of Latin America Research*.Vol.17.No.3.pp.409-416.Stable URL: <http://www.jstor.com/stable/3339579>

- Nolan, P. (2015). The Silk Road by Land and Sea Horizons: *Journal of International Relations and Sustainable Development*. No.4. Special Double Issue: A Tale Of Two Planets. pp.142-153.
- Nettles, Curtis P.(1952). British Mercantilism and the Economic Development of the Thirteen Colonies. *The Journal of Economic History*. Vol.12.No.2.pp.105-114.<https://www.jstor.org/stable/2113218>
- Nye,J. V.(1991)The Myth of Free-Trade Britain and Fortress France: Tariffs and Trade in the Nineteenth Century. *The Journal of Economic History*. Vol.51.No.1.pp.23-46 <https://www.jstor.org/stable/2123049>
- O'Brien,P. and G.A.Pigman(1992).Free Trade, British Hegemony and the International Economic Order in the Nineteenth Century.*Review of International Studies*. Vol.18. No.2.pp.89-113.
- OECD (2003) The World Economy.OECD Publication
- O'Rourke, K.H. (2005). The Worldwide Economic Impact of the Revolutionary and Napoleonic Wars NBER Working Paper No. 11344 May 2005 JEL No. F1, N7
- O'Rourke, K. and J. G.Williamson (1999). Globalization and History. The Evolution of a Nineteenth Century Atlantic Economy. MIT Press.
- Ohlin, B. (1933). Interregional and International Trade. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Pamuk, Ş.(2014). Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi.Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Pamuk, Ş.(2014). Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.
- Pamuk, Ş.(1984) The Ottoman Empire in the "Great Depression" of 1873-1896. *The Journal of Economic History*. Vol. 44. No. 1. pp. 107-118. <https://www.jstor.org/stable/2120558>
- Panzac, D. (1992).International and Domestic Maritime Trade in the Ottoman Empire during the 18th Century. *International Journal of Middle East Studies*.Vol. 24.No. 2.pp. 189-206
- Pereira, Zamberlan, T.(2021).Taxation and the Stagnation of Cotton Exports in Brazil, 1800-The Economic History Review. Vol.74.No.2.pp.522-545.
- Prousis, T.C.(2006). Testimonium. Risky Business: Russian Trade in the Ottoman Empire in the Early Nineteenth Century. *Mediterranean Historical Review*.<https://doi.org/10.1080/09518960500481073>
- Ricardo, David (1817).On the Principles of Political Economy and Taxation. London:
- Sakul, K.(2009). An Ottoman Global Moment War of the Second Coalition in the Levant. A Dissertation submitted to the faculty of graduate School of Arts and Science of Georgetown University in partial fulfillment of degree of Doctor of Philosophy. Washington D.C.
- Salvucci, R. (1997). The Origins and Progress of the U.S. Mexican Trade, 1825-1884" *Hic opus, hic labor est*". *Hispanic American Historical Review*, Vol.71: Issue.4.
- Sharp,P. (2007).On the Origins of the Atlantic Economy: Five Stylized Facts About the American Grain Invasion of Britain,1829-1929

- Shaw, S., J. (1975) The Nineteenth-Century Ottoman Tax Reforms and Revenue System *International Journal of Middle East Studies*. Vol. 6.No. 4.pp. 421-45 <http://www.jstor.org/stable/162752>.
- Smith, Adam(1776). An Inquiry to the Nature and Causes of The Wealth of Nations. Scotland, The U.K.
- Smith, M.S.(1977). Free Trade Versus Protection in the Early Third Republic : Economic Interests, Tariff Policy and the Making of Republican Synthesis. University of South Carolina. Faculty Publication
- Siriwardana, M, A.(1991). The impact of tariff protection in the colony of Victoria in the late nineteenth century: a general equilibrium analysis.*Australian Economic History Review*. Vol.31,Issue2, pp.45-65
- Tahıl Kanunu, Corn Law.(1815) <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1815/mar/13/state-of-the-corn-laws>
- Thomas, P.D.G. (1991).Tea Party to Independence:The Third Phase of the American Revolution, 1773-1776
- Toye, J.(1999). Keynes on Population and Economic Growth.*Cambridge Journal of Economics*,Vol.21.1.
- Turgay, Üner, A. (1982) Ottoman-American Trade During the Nineteenth Century. Osmanlı Araştırmaları III.*The Journal of Ottoman Studies*. Edited By.H. Inalcık, N. Göyünç and Heath W. Lowry. İstanbul.
- Tena-Junguito, A.Lampe, M. and F. T. Fernandes (2012) How Much Trade Liberalization Was There in the World Before and After Cobden Chevalier? *Journal of Economic History*. Vol.72.No.3 .pp.708-740 .
- Tena-Junguito, A. (2010). Bairoch revisited: Tariff structure and growth in the late nineteenth century. *European Review of Economic History*, 14(1), 111-143. doi:10.1017/S1361491609990062
- Tena-Junguito,A.(2006).Assessing the protectionist intensity of tariffs in nineteenth-century European Trade policy in Classical Trade Protectionism 1815-1914..London.Routledge. pp.99 -120.
- Williams, U.S.(2001).Ti Silk Road: Trade, Travel, War and Faith.*Bulletin of the Asia Institute*. Vol.15..
- Yüksel, E. ve E. Sarıdoğan(2011). Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul Krugman'ın Katkıları. Cilt 9. Sayı.35. ss.199-206. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/165784>

